

ІРИНА САВЧЕНКО
ТЕТЯНА БЛЄДНИХ

ОСНОВИ ВІРШУВАННЯ

Київ 2015

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

ІРИНА САВЧЕНКО
ТЕТЯНА БЛЄДНИХ

ОСНОВИ ВІРШУВАННЯ

Словник-довідник

Посібник для студентів-філологів

Київ 2015

УДК
ББК
С

Савченко І.В., Бледних Т.Ю. Основи віршування: Словник-довідник: Навчальний посібник. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. - 110 с.

Для студентів-філологів

Рецензенти: Л.Йолкіна, кандидат філологічних наук, доцент
Національного педагогічного університету імені
М.П.Драгоманова;
І.Галак, кандидат філологічних наук, доцент
Національного педагогічного університету імені
М.П.Драгоманова.

Рекомендовано Вченою радою Інституту української філології
та літературної творчості імені А.Малишк
НПУ імені М.П.Драгоманова
(протокол № 10 від 24 червня 2015 р.)

*Присвячуємо нашому Вчителю -
Петру Панасовичу Хропку*

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

У п'єсі Жана-Батиста Мольєра «Міщанин-шляхтич» є кумедна сцена, коли учитель філософії пояснює пану Журдену, що люди висловлюються або прозою, або віршами: «Все, що не проза, - вірші, а що не вірші - проза». І хоча чіткої межі між прозою і віршами немає, ми зазвичай розрізняємо і мимоволі протиставляємо ці дві форми викладу.

Специфіка віршованих творів зумовлена ритмом, строфікою, звуковою організацією і сприяє поглибленню та розширенню змісту поезії, допомагає осягнути її художню сутність, відчутти красу поетичної мови, і знання версифікації стають в нагоді. Мета Словника - кваліфіковано допомогти усім бажаючим розібратися у тонкощах віршування, посприяти вдосконаленню літературної майстерності та розкриттю художнього таланту поетів-початківців.

Словник-довідник - науково-довідкове видання, в якому стисло висвітлено найголовніші теоретичні визначення, що стосуються віршування. Статті розміщено за алфавітом, наведено таблиці різних поетичних систем та розмірів, а також зразки версифікаційного аналізу поетичних текстів.

У пропонованому навчальному посібнику тлумачення понять і термінів подається у теоретичному аспекті. Разом з тим за необхідності подаються і факти з історії української та світової поезії. Термін, як правило, ілюструється прикладами з національного фольклору і книжної лірики, але за їх відсутності чи недостатньої наочності використовуються уривки з творів класиків світової літератури.

Словник-довідник стане в нагоді усім, хто цікавиться технікою віршування, різноманітними версифікаційними системами, ритмічною та строфічною будовою віршів.

СЛОВНИК

А

Акаталектичний (від гр. - неусічений) **рядОк** – рядок, у якому остання стопа не порушує метричну схему:

<i>А думка в серці – мов жало:</i>	У– У– УУ У–
<i>Усе, що буде, що було.</i>	У– У– УУ У–
<i>І пил гірчить, мов дикий мед.</i>	У– У– У– У–
<i>І все відомо наперед.</i>	У– У– УУ У–

(А.Кичинський)

Акріврш, акростих (від гр. – зовнішній, крайній рядок) – поетичний твір, у якому початкові літери кожного віршового рядка, прочитані згори вниз, унаочнюють слово чи фразу. В українській поезії набуває популярності в добу Бароко (творчість Григорія Чуя, Лазаря Барановича, Івана Величковського), а з ХІХ ст. популяризується в дитячій літературі:

*Лиха зима сховається,
А сонечко прогляне,
Сніжок води злякається,
Тихенько тануть стане, -
Оддалеку бистресенько
Вона до нас прибуде,
Кому-кому любесенько,
А дітям більше буде.*

(Л.Глібов)

Існує кілька різновидів А.: мезовірш, телевірш, рядковий А., зворотно-рядковий А., перерваний А., азбучний А.

Акценти́ний (лат. - наголос) **вірш, ударник** – основна версифікаційна одиниця тонічного віршування; вірш, ритміка якого заснована на підставі відносного врівноваження кількості наголосів у віршованому рядку при різній кількості ненаголошених складів у межах рядків та між наголосами в середині рядків:

<i>Крізь віконце слова видивляюсь днину,</i>	УУ–У–УУУ–У–У
<i>Розпрозорюються дії і думки,</i>	УУ–УУУ–УУУ–
<i>Мучуся, мордуюся з вірою в людину –</i>	–УУУ–УУ–УУУ–У
<i>Не відстать, відстоять, вистоятъ-таки.</i>	УУ–У–УУ–УУУ–

(В. Забаштанський)

Розміри А. в. визначаються за кількістю наголосів у рядку, тому його ще називають ударником. Основними розмірами є три - та чотириударні вірші. Важливий ритмічний компонент - багата й дзвінка рима. Неримований А. в. іноді відносять до верлібру.

Особливого розвитку в українській поезії зазнав у ХХ ст. (П.Тичина, М.Семенко, І.Кулик, В.Поліщук, І.Драч, Б.Олійник).

Алкеева строфа – строфа, що дістала назву від імені давньогрецького поета Алкея. Складається з 4-х віршів (рядків), з яких перші два в строфі складаються з 11-ти довгих і коротких складів у певному чергуванні, третій – з 9-ти складів, а четвертий – з 10-ти складів.

В європейській та українській поезії майже не вживається, окрім перекладів латинських та грецьких авторів.

Прикладом застосування в українській літературі можуть бути рядки І.Франка:

<i>Душа безсмертна! Жить віковічно їй?!</i>	U-U-U-U-U-U-
<i>Жорстока думка, дика фантазія,</i>	U-U-U-U-U-U-U
<i>Лойоли гідна й Торквемади!</i>	U-U-U-U-U-U
<i>Серце холоне й томиться розум...</i>	-U-U-U-U-U-U

Альба (прованс. - *світанок*) – різновид середньовічної ліричної поезії, що будується на основі катренів. Походить з Провансу. Твір, у якому розповідається про розставання закоханих на світанку, в ньому є обов'язкова система персонажів: дама, лицар, ревнивий чоловік, друг лицаря. Катрени, з яких складається А., мають специфічну будову: в кожній строфі римувалися між собою перші вірші, а четвертий залишався без рими і повторювався саме як четвертий, у кожній строфі, з обов'язковим вживанням у ньому слів «світанок», «ранок» та похідних від них.

Стилізацію середньовічної А., але на дві рими (aabb), знаходимо у поетичній творчості І.Качуровського:

*Як осад у нецідженім вині,
Як гуща, що збирається на дні,
В бокалі ночі тьма нагусла з п'яно,
Але будильник дзвонить надто рано.*

*Мене не кличе жоден вартівник,
І сам я – твій ревнивий чоловік,
Що любить гарячіше, ніж коханці.
Але будильник дзвонить рано-вранці.*

*До поспіху авто, де метушня товпи –
Я маю йти. А ти, кохана, спи.
Хай сни снуються солодко і пряно.
А мій будильник дзвонить надто рано.*

*Якби Господь прихильним був мені
Та скасував світання, ранки, дні,
Щоб тільки ніч ми мали наостанці.
Але будильник дзвонить рано-вранці...*

АльтернАнс (фр. - *чергування*) – чергування рим. Сформувався у французькій поезії в добу класицизму. Основні умови А.: 1) якщо два розміщені поруч вірші не римуються між собою, то вони мають різні закінчення; якщо два вірші з однаковими закінченнями стоять поруч, то вони римуються; 2) якщо два вірші, які римуються між собою, не стоять поруч, то всі вірші між ними мають бути заримованими. За принципом А. складено більшість українських віршів, тому його можна вважати нормою. А. визначає правила чергування окситонних, парокситонних, дактилічних рим у складних строфічних формах – сонет, секстина, октава тощо.

АмфібраХій (від гр. – *короткий з обох боків*) – трискладова стопа, у якій довгий (у античному віршуванні) чи наголошений (у силабо-тоніці) розташований між двома короткими чи ненаголошеними складами (U-U).

<i>Зорійте ви, очі дівочі!</i>	U-U U-U U-U
<i>Вколисуйте піснею мрій,</i>	U-U U-U U-

Чаруйте щодня і щоночі,
Топіть у безодні своїй!
(М.Вороний)

U-U | U-U | U-U
U-U | U-U | U-

У силабо-тонічному віршуванні наголошуються 2-й, 5-й, 8-й, 11-й тощо склади. Найбільш поширені 3- і 4-стопні А.

Особливо доречний для жіночої рими, оскільки з такою римою амфібрахічна стопа точно витримується. Вірш з чоловічою римою стає усіченим. Вірш з дактилічною римою стає гіперкаталектичним, а амфібрахічна стопа набуває вигляду пеона ІІ.

В українській літературі до А. вперше звернувся Є.Гребінка («Човен», «Українська мелодія»).

АнапЕст (гр. – обернений, зворотний щодо дактиля) – трискладова стопа, у якій довгий склад розташований після двох коротких (античне віршування) або наголошений після двох ненаголошених (силабо-тоніка) (UU–).

На старих фотографіях всі молоді.
За роками людина сама себе кличе.
У зіницях печалі, як в чорній воді,
Відбиваються люди, дерева, обличчя.
(Л.Костенко)

UU– | UU– | UU– | UU–
UU– | UU– | UU– | UU– | U
UU– | UU– | UU– | UU–
UU– | UU– | UU– | UU– | U

Наголошеними є 3-й, 6-й, 9-й, 12-й тощо склади.

Найпоширенішим є 3-стопний А., дуже рідко використовується – 5-стопний.

В українській поезії з'явився дещо пізніше порівняно з іншими 3-складовими стопами – у середині ХІХ ст. Вперше його використав М.Костомаров у збірці «Вітка» (1840).

Античне (від лат. – стародавній), **метрИчне** (від лат. – міра) **віршувАння** – один із різновидів квантитативного (кількісного) віршування. Склалося у VIII ст. до н.е. у Греції, а в III ст. до н.е. поширилося в Римі. Заснувалося на чергуванні довгих і коротких складів. Найпростішим елементом ритмотворення була мора як одиниця довготи: короткий склад дорівнював одній морі (U), довгий – двом (–), або довгий склад дорівнює двом коротким (UU). Однакова комбінація коротких і довгих складів утворювала стопи, які могли складатися із складів одного слова чи із складів різних слів. А. в. застосовувало 28 видів стоп, серед яких ямб (U–), хорей або трохей (–U), спондей (– –), дактиль (–UU), амфібрахій (U–U), анапест (UU–), бакхій (U—), антибакхій (– –U), амфімакр (–U–), пеон І (–UUU), пеон ІІ (U–UU), пеон ІІІ (UU–U), пеон ІV (UUU–) та ін.

Арсис (гр. - підйом) – у античному віршуванні сильна частина стопи (власне, довгий склад).

АсонАнс (від лат. - співзвучати) – неточні рими, у яких збігаються лише наголошені голосні. Вони можуть утворюватися: переміщенням приголосних:

Від берегів дзвінкої БрамапУтри
До Інду тихого й на північ, де Пенджаб,
Ніхто не скаже просто Зороаб,
Але побожно: Зороаб ПремУдрий.
(Є.Плужник);

відсіканням або випаданням одного чи кількох приголосних:

Білі долоні магнОлій
Віють труйним ароматом.
Хрупкеє тіло їх вОлі
Просить тепер не займати...

(В.Поліщук);

чергуванням приголосних на одному й тому ж місці:

*Ластівки на сонці, ластівки на сОнці,
Як твої зіниці в радісних очАх...
Зацвіли ромашки десь на горизОнті,
Й пахнуть поцілунки, як китайський чАй...*

(В.Сосюра)

Досить часто трапляються в народній поезії.

Астрофічний (гр. - безстрофовий) **вірш** – віршовий (поетичний) твір, що не поділяється на строфи.

*Хмари білими стали перуками,
Знов безжурний я, молодий!
Вколисали мене поцілунками
Весна і сонети води...
І пливу я, пливу і всміхаюся...
Як це хвилі мене женуть?
Так казково під білим парусом
Мандрувати у синю путь...
А з весною поля обіймаються,
Відбувається шлюб землі.
Пропливають, зникають, гойдаються
Думки мої – кораблі...*

(Ю.Дараган)

Вважається, що відсутність строфічного членування розширює інтонаційно-синтаксичне звучання вірша.

АнакрУза (гр. - відштовхування) – один чи кілька складів на початку віршованого рядка, які передують першому метричному наголосу і не входять до його ритмічного розміру, вони є «зайвими» для цієї стопи. У силабо-тонічному віршуванні А. хоревів і дактилів – нульова, ямбів та амфібрахіїв – односкладова, анапестів – двоскладова. Постійна А. змінює один віршовий розмір на інший.

*Досить невільня думка мовчала,
Мов пташка у клітці замкнута од світа
Пісня по волі давно не літала,
Приборкана тугою, жальцем прибіта.*

(Леся Українка)

У другому і четвертому віршах маємо нульову анакрУзу.

АмфімАкр, або **КрЕтик** (гр.- з обох боків довгий) – в античному віршуванні стопа на 5 мор, яка починалась і закінчувалась довгим складом (—). У силабо-тоніці допоміжна трискладова стопа з наголосами на першому та третьому складі.

Б

БАкхій (гр.- палкий) – в античному віршуванні стопа, що складається з 5 мор: одного короткого і двох довгих складів (—). У силабо-тоніці - трискладова допоміжна стопа з наголосом на другому і третьому складах.

БалАда францУзька – завершений ліричний вірш із строго визначеною формою: складається з декількох (найчастіше - трьох) восьмивіршів і закінчується катреном з трьома римами у певному порядку: **abab/bcbc//abab/bcbc//abab/bcbc//bcbc**. Останній

вірш усіх строф має бути однаковим, висловлюючи основну тему чи образ твору і подаватися у кожній строфі в іншому зв'язку:

*Я знаю - мухи гинуть в молоці,
Я знаю добру і лиху годину,
Я знаю - є співці, сліпці й скопці,
Я знаю по голках сосну й ялину,
Я знаю, як кохають до загину,
Я знаю чорне, біле і рябе,
Я знаю, як господь створив людину,
Я знаю все й не знаю лиш себе.*

*Я знаю всі шляхи й всі манівці,
Я знаю небо щастя й сліз долину,
Я знаю, як на смерть ідуть бійці,
Я знаю і чернички спідничину,
Я знаю гріх, але грішитель не кину,
Я знаю, хто під течію гребе,
Я знаю, як в бочках скисають вина,
Я знаю все й не знаю лиш себе.*

*Я знаю - коні є і є їздиці,
Я знаю, скільки мул бере на спину,
Я знаю, хто працює без упину,
Я знаю сну й пробудження хвилину,
Я знаю Рим і як він всіх скубе,
Я знаю і гуситську всю провину,
Я знаю все й не знаю лиш себе.*

*Я знаю палац, знаю і хатину,
Я знаю цвіт, і плід, і соб-цабе,
Я знаю смерть і знаю домовину,
Я знаю все й не знаю лиш себе.*

(Ф.Війон)

Витоки Б. ф. у старофранцузькій поезії. Зустрічається у творчості А.Піше, Ф.Війона, К. Маро, П.Верлена.

BEÿm (араб.) – двовіршева строфа, що містить закінчену думку; властива арабській, персько-таджицькій та тюркомовній поезії:

*Хто мудрих слухає, у того мир на думці.
Війною й чварами втішаються безумці.*

(Рудакі)

Побутує у двох різновидах: 1) форма **месневі**: вірші кожного Б. римуються між собою; схема римування: aa bb cc... і т.д.:

*Багато сказано про добрії діла,
Але не кожному належить похвала.*

*Візьми в гнобителя і хату, і подвір'я.
В шуліки вискуби весь пух його і пір'я.*

Все терня викорчуй і в огнище склади,

Вирощуй дерево, багате на плоди.

(Сааді);

2) **касидна** форма: у 1-му Б., т. званому **шах-Бейті**, обидва вірші римуються між собою, а у наступному проходить наскрізна монорима, що єднає 2-й вірш кожного Б. з шах-бейтом; схема римування: аа ба са... і т.д.:

*Настало свято осені, султано,
Настало свято, всім царям жадане.*

*Це хутра час. Шовки й шатри минулись –
І сад, де плід яснів, сьогодні в'яне.*

*Лілею мирт змінив, багряні квіти
Замінить нам тепер вино багряне.*

(Рудаки)

Може бути римованим й неримованим.

Для Б. використовували різні розміри, але в українській перекладацькій практиці, а також у оригінальній поетичній творчості утвердився переважно 5-стопний ямб.

Б. можуть входити до складу більших строф – різновидів східної поезії: рубаї (два Б.), газелі (3-12 Б.), касиди (15-200 Б.).

Білий вірш, верблАн (від англ.-фр. – розглядити, витерти) – неримований вірш з чіткою внутрішньою метричною структурою у системах віршування, які використовують римування віршів (у силабо-тонічній та новоевропейській силабічній системах віршування).

З'явився у старофранцузькій поезії у вигляді 5-стопного неримованого ямба. Застосовується у віршованих драматичних творах, оскільки, зберігаючи емоційність та художність мови, наближає діалоги до розмовного мовлення:

*Бракує арфі струн, співцеві слів!
Колись ти чув, як на пророчий голос
руїна озивалась. Я ж почула,
Як ти, співець, хотів луною бути
оцій руїні... Дай їй сюди!*

(Леся Українка)

У ліриці, коли йдеться про білий вірш, використовуються будь-які розміри, як дво-, так і тристопні:

<i>Уже тоді, оповесні, коли</i>	У- У- У- UU У-
<i>Горища пахнуть першим сіном</i>	У- У- У- У- У
<i>І гарбузи цвітуть між картоплями,</i>	UU У- У- UU У- У
<i>Уже тоді прощання полохливе</i>	У- У- У- UU У- У
<i>Носив я в серці – ношу кам'яну.</i>	У- У- У- UU У-
<i>Мені вже бачились підбиті горем очі</i>	У- У- UU У- У- У- У
<i>І повні вуха сліз на вицвілій подушці,</i>	У- У- У- У- UU У- У
<i>І губ краї, опущені в печаль...</i>	У- У- У- UU У- У

(М.Вінграновський)

*Плакати довго Єгипет не сміє. Умив свої пальми,
Руно зелене та буйне ланів понад нільських скропив
І підновив позолоту блискучу в розлогій пустині,
Та й усміхається знову, - таємній радіці Сфінкса!*

(Леся Українка)

-UU | -UU | -UU | -U//U | -UU | -U

-UU | -UU | -UU | -UU | -UU | -
 -UU | -UU | -UU | -UU | -UU | -U
 -UU | -UU | -U//U | -UU | -UU | -U

Б.в. написані драматичні твори В.Шекспіра, Лесі Українки, І. Франка, М. Старицького, І.Кочерги.

БрахіколОн- вірш або частина вірша, кожен рядок якого становить односкладове слово:

Гурт
хмар.
Злив
свист.
Рвав
марш
Гор-
ніст.
(Л.Первомайський)

В українській поезії з'явився у 20-х роках ХХ ст. (В.Еллан-Блакитний, М.Семенко, Б.-І.Антонич).

БрахісонЕт - форма вільного сонету, сонетний експеримент, твір, у якому кожен вірш утворюється з односкладового слова. Зразок Б. – у творчості французького поета Жюля де Россенсьє:

Fort
Belle
Elle
Dert:
Solt
Frite!
Quelle
Mort...
Post
Close
La
Brise
L'a
Prise¹.

В

Верлбр (від фр.- вільний вірш) - форма вірша, яка не має наскрізної симетричної будови, не передбачає метра, рими, внаслідок чого зникає і поділ на строфи, що структурно наближає його до прози:

*Коли повертаю з чергового відраджання,
 На мене чекає моя самотність біля порога
 І купа нечитаних газет у скриньці.
 І ще – сьогодні – твій лист...
 Як жорстоке доповнення до моєї
 Самотності.*

¹ Прекрасна, вона спить... Доля її крихка. Яка смерть. Ось троянда, вона відцвіла. Вітрець її розвіяв. (Див.: И.Сельвинский. Студия стиха. – М., 1962. – С.128).

(А.Мойсієнко)

Ритм В. найчастіше ґрунтується на ритмічно-синтаксичних формах, іноді на паралелізмах, інтонаційно-синтаксичних повторах та інших поетичних фігурах, які виконують ритмотворчу роль.

Стосовно наявності рими у В. можливі три варіанти:

рима зовсім відсутня:

*вирізьблюючи синього звіра
(сповідь осінніх проталин)
ми хотіли прокинутись
від простору квітки
(М.Гринів);*

рима обов'язкова:

<i>В синьому строї вона напівдівчинка-напів</i> Анна	a
<i>Сиділа на білій лавочці біля мармурового фонт</i> Ана.	a
<i>Зацікавленими рухами стежила за панорамою на ріц</i> І	b
<i>І підсвідомо тремтіла забута квітка у її руц</i> І.	b
<i>Як хутко вона повернулася коли дісталась раптово муз</i> Ика	c
<i>З естради оркестри симфонії де проводилась репет</i> Иція.	d
<i>Мале цуценятко здивовано зосередкувавши п</i> Ику	c
<i>Висунулось з-під її ліктів забувши про виховану амб</i> Ицію.	d

(М.Семенко)

рима спорадична:

*...я зрадником ста***Ю,**
туманний сон россою осідає,
*і я за зраду діста***Ю**
велику нагороду –
себе – усю росу.
І знов скрізь туман,
і знову звук мій – справжній,
а не слово.

(І.Лучук)

Як специфічна форма мистецтва слова, В. зародився в західноєвропейській (первинно – у Франції) і американській поезії і через переклади проник в українську літературу. Визначними верлібристами у світовій поезії є американець В.Вітмен, німець Б.Брехт, француз Г.Аполлінер, чілієць П.Неруда, іспанець Г.Лорка, бельгієць Е.Верхарн, росіяни А.Белій, О.Блок, В.Брюсов. Термін В. увів 1897 року французький поет-символіст Гюстав Кан.

В українській літературі історія використання літературного В. починається у творчості І.Франка (цикл «Вольні вірші», поезія «Мамо-природо!») та Лесі Українки. Верлібром користувалися П.Тичина («Плуг», «Надходить літо», «Золотий гомін»), В. Еллан-Блакитний («Весняні вибрики», «Маніфестація»), М.Рильський (цикл «Таємниця осіннього листя»), М.Семенко, В. Поліщук, І.Драч («Соняшник»), Б.Олійник та інші.

Верлібр (від фр.- вільний вірш) **інтелектуальний** – верлібр, у якому організуючим стержнем є думка, що переходить в поетичний образ. Особливо популярний у австрійській (Е.Фрід) та французькій (Гільвік) поезіях.

*скеля розмальована таємничими знаками твоїх відходів
щоб усі бачили та ніхто не спроможний прочитати їх
бо навіть хто знав тебе і пам'ятає
ніхто не вивчив твоєї дивної мови*

скільки знавців намагаються розібрати їх
 дехто роздратовано каже що це містифікація
 тільки я вивчив їх напам'ять
 тому коли скелю розбили
 був змушений сам стати на її місце
 затамував себе твоїми знаками і чекаю повернення
 (Р.Садловський)

Відкинувши традиційну техніку віршування (рими, розмір), В. відмовився від звичних графічних (кожен рядок з великої літери) та пунктуаційних норм.

Верлібр (від фр.- вільний вірш) **синтаксичний** – верлібр, у якому ритм заснований на синтаксичних і граматичних паралелізмах.

Ліжко моє –
 Моя поетична майстерня
 Ліжко моє –
 Мій найщиріший друг

 Ліжко моє –
 Ліжко моє українське
 Ліжко моє –
 То мій вселюдський борг
 (Н.Гончар)

Версифікація (від лат. – складаю вірші) – мистецтво віршування, тобто вираження думок у формі вірша; традиційна для конкретної літератури система організації поетичного мовлення, побудована на цілеспрямованому і регулярному повторенні мовних елементів.

Відлунювання, «луна» - віршова форма курйозного віршування; модифікація двовірша, у якому другий вірш складається зі слова (рими), яке повторює частину прикінцевого слова попереднього вірша. Відома у фольклорі. В українській поетичній практиці запроваджена Іваном Величковським у рукописній збірці «Млеко від вівці...» (1691):

Що просиш ти, Адаме, чи земного краю?

Раю.

Чому ж туди не входиш, чи ж боїшся брани?

Рани.

(Переклад В.Шевчука)

В основі – гра слів і змісту.

ВіланЕль (від іт. - кріпак), **віланЕлі**, **«селЯнська» пісенька** – завершена віршова рефренна форма, яка твориться на основі терцетів. Може складатися з необмеженої кількості тривіршів, середні вірші яких римуються між собою впродовж усього твору. Схема такого римування (великими літерами позначені рими у віршах, що повторюються): **АВА'/сВА/дВА'/dВА'/eВА/А'**:

*Час, Просторовість і Число
 З небес агатових упали
 В недвижне море, хмуре тло.*

*Розплившись, анче чорне скло,
 Ніч пожирає все постале:
 Час, Просторовість і Число.*

*Уламок, зламане стебло,
Пірнає дух в пусті провали,
В недвижне море, хмуре тло.*

*Пірнає все, що в нім було:
Згад, мрія і чуття зів'яле,
Час, Просторовість і Число –
В недвижне море, хмуре тло.*

(Шарль Леконт де Ліль)

Виникла В. у італійській народній поезії, потім поширилася у Франції та Англії. Іноді В. може писатися без рим, як, наприклад, у вірші П.Тичини «Там на горі за Дніпром...».

Вільний вірш – поетичний твір, написаний переважно ямбом без особливої строфічної будови, коли кількість стоп у рядках коливається від однієї-двох до п'яти-шести.

*Так тихо думає над житом ліс,
Такий первісний жита шелест,
І так лагідно материнка,
Як вітер на покіс,
Свій м'ятний дух на землю стеле.*
(В.Поліщук)

У–	У–	УУ	У–	У–
У–	У–	У–	У–	У
У–	У–	УУ	У–	У
У–	УУ	У–		
У–	У–	У–	У–	У

Вінок сонетів (від прованс. - пісенька) – складна строфічна форма віршового твору, яка складається з 15-ти сонетів, де 14-ть сонетів утворюють кільце. Техніку складання сонетних вінків опрацьовано в Італії наприкінці XVII ст. Ця форма поезії належить до магістральних: 1-й чи останній, тобто, 15-й сонет, є магістралом, вірші якого послідовно починають і завершують строфи твору. В. с. включає 210 віршів, з яких 14 використовуються трикратно. В українській поезії зразки В. с. знаходимо у творчому доробку А.Казки, М.Терещенка, Б.Нечерди, М.Вінграновського, Д.Павличка, Т.Коломієць, В.Кулика, В.Малишко, В.Баранова, Р.Чілачави та ін.

ВірелЕ (від фр. – кружляти, повертатися) – шестивіршова строфа, у якій вкороченими і заримованими є 3-й і 6-й вірші, решта римуються попарно і творять головну риму. Схема римування: **аабааб**.

В українській літературі В. використовували поети-модерністи, зокрема П.Карманський та М.Вороний:

*Сеньйора Анджеліні
І рицар Піколіні
Кохалися собі.
Про їх святе кохання
Живуть оповідання
Ще й досі у юрбі.*
(М.Вороний)

Вірш (лат. – лінія, рядок), **стих** (гр. – лінія, ряд)– 1) один рядок у поезії, 2) поетичний твір.

ВіршОвий ритм (від грецьк. – такт, розмірність, узгодженість) – повторення співмірних мовних одиниць (звуків, наголосів), якими посилюється мелодійність, емоційність та виразність поетичної мови. Належить до групи естетичних ритмів. Найближчим до нього є музичний ритм. Формується по-різному: 1) за рахунок довгих і коротких складів (античне (метричне) віршування); 2) за рахунок кількості складів

(силабічне віршування); 3) за рахунок принципу наголошеності/ненаголошеності (силабо-тонічне віршування); 4) за рахунок наголосів у вірші (тонічне віршування).
Має певні конкретно-історичні властивості: у європейській поезії він відрізняється від античної тощо. Відтворює окремі риси національного світосприйняття (наприклад, коломийковий розмір в українській поезії).

Віршування народне – це засоби творення ритмізованої мови, які склалися в уснопоетичній народній творчості. Головна ознака – злитість тексту і мелодії, їх одночасне виникнення і функціонування. Виділяють три типи Н. в.: розмовний вірш (райошник), речитативний вірш, пісенний вірш.

Г

Газель (від араб. – ліричний вірш) - завершена віршова рефренна форма, що виникла у перській поезії як відгалуження касиди; винахідником вважають Гафіза (1320-1389). Поширюється у арабському віршуванні, тюркомовних (Сааді, Джамі, Навої, Рудакі) та європейських літературах (Т.Гайд, Й.-В.Гете). Складається з окремих бейтів і обов'язково має парну кількість віршів (від 6-ти до 18-ти), пов'язаних наскрізною моноримою кожного другого рядка, окрім першого бейта з парним римуванням. Схема римування: **aa/ba/ca/da...** Може писатися як 5- чи 7-стопним ямбом, так і 4-, 5-, 6-стопним хореем:

<i>Як друг обмовиться, ти пропусти повз вУха.</i>	a
<i>Адже на світі так: де радість, там і скрУха.</i>	a
<i>Провина доброго тяжкою не буває,</i>	b
<i>Од ласки першої забудеться нарУга.</i>	a
<i>Чи сто хороших діл одне недобре згасить?</i>	c
<i>Хто терня знищує, той солов'їв не слУха.</i>	a
<i>Якщо він сердиться, перепросить не бійся:</i>	d
<i>Не випаді шукать щодня нового дрУга.</i>	a

(Рудакі)

Викінчені за змістом бейти не пов'язані між собою фабульно, їх об'єднує лише спільний мотив. Основний зміст Г. – любов, туга закоханого, філософські медитації. Більш складною формою є Г. з редифом (повтор), який наявний у віршах першого бейта, а потім додається до кожного парного вірша наступних бейтів:

*Чого душа моя тремтить, вібрує, як лист тополі,
Тільки до сонця, а не до мене, як лист тополі.
Мене забула, в очах тернових не квітне спомин,
Не б'ється журно до мене серце, як лист тополі.
Ще, може, прийдуть хвилини меду з гарячим соком
І задзвенять дріжучі нерви, як лист тополі.
Ще, може, гони не вип'ють серця (як гасне обрій),
Ще, може, легіт зітхне у бронхах, як лист тополі.
Тоді проснеться дитям ізранку твоє кохання,
Зів'ялі руки назустріч кинеш, як лист тополі.*

(В.Поліщук)

Іноді у довговіршових Г. римуються піввірші:

*Хлоп'ятком бігав я в садкУ – то був лиш сон!
Ласкало сонце у щокУ – то був лиш сон!
І сад здававсь старий, густий, і так було
В нім любо гратись в холодкУ – то був лиш сон!*

*І батько, й ненька, і брати, і сестри – де вони?
 Все щезло, мов луна в гайкУ, – то був лиш сон!
 Й знов: монастир, вечірній сум й тужливий дзвін,
 Тра канонаришить хлопчакУ – то був лиш сон!
 А далі вже засумував Красною Всесвіт – пить
 Коханья келих юнакУ – то був лиш сон!
 Чарівний сон – а я, чудний, повірив, що в журбі,
 В самотині шептять в куткУ – то був лиш сон!
 (А.Казка)*

У європейських поетів Г. перестала бути окремим жанром, перетворившись на строфу. В українській літературі зразки Г. знаходимо у творчості І.Франка, В. Поліщука, А.Казки, М.Ореста, Д.Павличка.

Гекзаметр (від грецьк. - шестимірник) – класичний розмір вірша, який утворювався за певних умов: від одного до п'яти дактилів, 4-та стопа обов'язково спондеїчна, кожен з перших чотирьох дактилів міг бути замінений спондеєм. Однак 5-та стопа завжди мала бути дактилічною, а 6-а – завжди спондеїчною. Обов'язкова цезура – від однієї до чотирьох, найчастіше в 3-ій або 4-ій стопі. Нормативна графічна схема:

–UU|–UU|–//UU|–UU|–UU|—

Г. відзначався різноманітністю: не виходячи за межі шести мір (стоп) і постійно включаючи від 13-ти до 17-ти складів, міг модифікуватися у 32 різновиди (залежно від розташування спондеїчних і дактилічних стоп). Розрізняли Г. «героїчний», спондеїчний, буколічний та теліамб.

Вважалося, що Г., у якому не менше п'яти дактилів, виражав енергійність дії, а Г., складений із спондеїв, - виражав напруженість, серйозність дії. Застосовувався у багатьох жанрах античної поезії – епос, ідилія, гімн, сатира, послання.

У силабо-тонічному віршуванні Г. передається сполученням дактилів (–UU) з хорейми (–U), що замінюють спондеї. В українській поезії перші зразки Г. засвідчено у Костянтина Думитрашка у поемі-трагедії «Жабомишодраківка» (1859):

*Перш, ніж начну, попрошу лишень муз, панночок геліконських,
 Щоб, прилинувши до мене, навчили, як вірші складати –
 Вірші, которі задумав співать про побоїще славне,
 Лютую драку, діло страшне забіяки Арія.
 От чим задумав я, добрії люди, вам уші подрати,
 Як-то колись пани миші на жаб страшну рать піднімали,
 Мовби дражнили лицарство тих гайдамаків-гігантів,
 Що вспоминати любила бабуся. Нум же з начала!*

–UU–//UU–UU–UU–UU–U
 –UU–UU–U//U–UU–UU–U
 –UU–UU–UU–UU–UU–U
 –UU–U//–UU–UU–UU–U
 –UU–UU–UU–UU–UU–U
 –UU–UU–UU–UU–UU–U
 –UU–UU–U–UU–UU–U
 –UU–UU–UU–U//–UU–U

Г. зустрічається у поетичному доробку С.Руданського, П.Ніщинського, І.Франка, Лесі Українки, В.Самійленка, П.Тичини, М.Рильського, М.Вінграновського.

*Хмари кругом облягли – і поле у тень уступило.
 Птаство веселе примовкло. Затихнули, зцулились трави.
 (П.Тичина)*

–UU|–UU|–//U |–UU|–UU|–U

-UU| -UU| -U//U| -UU| -UU| -U

Трапляється Г. римований:

*Озеро вкруг обступили мертві насуплені скелі.
Десь тут гніздяться вони – велетні в тайній оселі.
Дика місцевість довкола – похмура, глуха і потворна.
За водоспадом гримучим печера, глибока і чорна.*

(І. Качуровський)

-UU-UU-U// -UU-UU-U
-UU-UU-// -UU-UU-U
-UU-UU-U//U-UU-UU-U
-UU-UU-U//U-UU-UU-U

Гіперкаталектичний (від гр. - надусічений), **жіночий рядок** – рядок, у якому з'являються зайві (понаднормові стосовно метричної схеми вірша) ненаголошені один чи два склади:

Поставлю крапку й, мов останню краплю

Своєї крові, вичавлю чорнило.

Щоб від печалі небо не чорніло

І вижив дух – у пекло я потраплю.

(Р. Чілачава)

U-|U-|UU|U-|U-|U
U-|U-|U//|UU|U-|U
UU|U-|U-|UU|U-|U
U-|U-//U-|UU|U-|U

ГлОса (з ісп. – примітка, тлумачення) - завершена віршова форма, що утворилася на основі іспанської децими; за змістом є поясненням, розгорнутим тлумаченням якоїсь думки, віршовою варіацією на тему. Має декілька строф, найчастіше чотири, які подають тлумачення певного 4-рядкового магістрала – катрена, всі вірші якого, але кожен зокрема, розвиваються в цілу строфу – дециму; кожен рядок магістралу завершує кожну дециму. Магістрал може бути як оригінальним, так і запозиченим, розташовується на початку Г, іноді – у вигляді епіграфа. Найчастіше Г. пишеться 4-стопним хореем.

ГНОма (гр. – думка, судження) – стислий вірш на основі дистиха, що містить афористичну думку:

*Лежачим краю рідного немає,
Чий хліб і праця – того і земля...*

(Леся Українка)

Д

Дактиль (гр. – палець, міра довжини) – трискладова стопа, що складається з одного довгого (в античному віршуванні) або наголошеного (у силабо-тоніці) та двох коротких чи ненаголошених складів (-UU). Довгими або наголошеними є склади 1-й, 4-й, 7-й, 10-й тощо.

*Сниться мені невідома Італія,
Сонце палюче та кремені гір,
Платтям принадно охоплена талія
І на вустах – медозбір.*

(В. Симоненко)

-UU | -UU | -UU | -UU
-UU | -UU | -UU | -
-UU | -UU | -UU | -UU
-UU | -UU | -

Дактилічні віршові розміри з'явилися в українській поезії у другій половині XVIII ст. і особливого поширення набули в XIX ст.

Двовірш, двистих (від гр. - двовірш) – найпростіша і найменша форма об'єднання віршових рядків, два вірші, пов'язані суміжною римою.

*З чужини до отчого порога а
Голову обмотує дорога. а*
(Я.Павуляк)

Двочленність дозволяє реалізувати паралелізм, контраст, подати тезу і висновок до неї:

*Не болить мені з золотом скриня чужа –
Найдорожчий метал переточить іржа.*
(В.Боровий)

Особливо поширеною форма Д. у силабічному віршуванні:

*Народе давній, мій руський, славний, подбай про свободу,
Дбай краще, бо то цінніше злата, жий без переводу!*
(Л.Баранович)

Децима (від лат. - десята) – десятивіршова строфа:

*Піски завіяли, вітри сліди затерли,
Де караван у безвістях пропав,
Де бедуїн від спраги напівмертвий
Верблюда вбив і теплу кров смоктав.
Маячив він: «Десь гай, струмочок, став,
А тут чували з золотом, і перли...
Прокляті перли...» Бедуїн сконав.
А згодом караван розбійники обдерли
І продали каліфові. І він сказав:
«Спасибі їм. Ми врятували перли!»*
(Г.Мазуренко)

В українській літературі Д. виступає як строфа з довільним римуванням.

Децима (від лат. - десята) **одична** – десятивіршова строфа, яка писалася ямбом або 4-стопним хореем. Схема римування: **ababccdeed**. Винахідником вважається французький поет Малерб. Д. о. користувалися українські поети І.Максимович («Ода на перший день травня 1761 року»), І.Котляревський («Пісня на новий 1805 год...»):

*Глянь, Орфею, глянь із неба,
Дай кобзури мні своєї,
Мні іграти пісню треба,
Пісню гарную на ней.
Треба голос подимати,
З Новим годом поздравляти
Пана любого того,
Що і паном будь уміє,
І як батько не жаліє
Живота для нас свого.*
(І.Котляревський)

З часом втрачає свій поважний зміст і використовується лише у травестіях («Енеїда» І.Котляревського, творчість П.Білецького-Носенка, Я.Кухаренка):

*Раз якось Феб ізбився з шляху,
Що рік провів йому з предвік;
Да й нарядив такого жаху,
Що всяк терпів чого не звик;
У Лів'ї мерзли без кожуха,*

*А в нас – ні вон без каплауха,
Од спеки, духоти – розор;
Посмагли жаби у болоті,
Ведзі юга, тоска й нудоти,
І ніччю жевря темний бор.*

(П.Білецький-Носенко)

Дольник, паузник, леймчний вірш – різновид тонічного вірша; проміжна форма між силабо-тонічною та тонічною системами, у рядках таких віршів збігаються за кількістю наголоси, які розташовуються довільно. При цьому кожен наголос виділяє ударно окреме слово як цілість – незалежно від того, скільки ненаголошених складів групується навколо наголосу. Окремі ненаголошені склади пропускаються, поєднання наголошених і ненаголошених складів створює не стопи, а долі, на які рядок ділять наголоси. Кількість ненаголошених складів між наголошеними може коливатися від 0 до 2-х. Це створює нервовий, рваний ритм, прискорюючи або уповільнюючи рух вірша.

Переважно базується на основі трискладових розмірів. Зазвичай, римований:

<i>Гострі очі розкриті в морок,</i>	UU-UU-UU
<i>Б'є годинник: чотири, п'ять...</i>	UU-UU-U-
<i>Моє серце в гарячих зморах,</i>	UU-UU-UU
<i>Я й сьогодні не можу спать.</i>	UU-UU-U-

(О.Теліга)

Допоміжна стопа – у силабо-тонічній системі віршування так називають стопи, що самостійно не оформлюють віршований рядок: пірихій (UU), спондей (– –) – у двоскладових розмірах; антибакхій (– U), бакхій (U –), амфімакр (–U–), молос (– – –) – у трискладових.

Е

Елегійний (від гр. – жалібна пісня) **дистих** (від гр. - двовірш) – специфічна форма двовірша, властива античній поезії. Складався з двох віршів: дактилічного гекзаметра і пентаметра.

*Як шанував, як любив я прославлених Римом поетів,
В кожнім улюбленці муз бога я серцем вчував...*
(Овідій, переклад М.Зерова)

–UU-UU-UU-UU-UU-U
–UU-UU-//–UU-UU–

Використовувався в елегіях і епіграмах. Найдавнішими зразками Е. д. є твори Калліна (VII ст. до н.е.). Був поширений у німецькій поезії (Й.-В.Гете, Ф.Шиллер). У давньоукраїнській поезії практикувався як обов'язкова форма силабічної системи (А.Римша, С.Почаський, К.Сакович, І.Величковський та ін.). В новій українській літературі вперше Е. д. використав М.Костомаров. Трапляється у поезіях І.Франка («Майові елегії»):

*Весно, ти мучиш мене! Розсипаєшся сонця промінням,
Леготом теплим пестиш, в сині простори маниш!*

–UU-UU-//UU-UU-UU-U

EnjambemEnt (від фр. - *переступити*) – перенос синтаксичної та ритмічної паузи з одного рядка в інший, що виникає при неспівпадинні віршових і фразових меж тексту:

*Ця жінка жде мене. Вона стоїть
На хмарі позолоченого листя
Під кожним явором. Вона чекає
Мене опівночі на площах міст.
(Д. Павличко)*

З

ЗоровА, візуАльна, графічна поЕзія – мистецький підвид, що синтезує літературний текст і елементи зорових видів мистецтва (графіка, живопис, декоративно-прикладне мистецтво, архітектура, математичні знаки тощо) в одне естетичне ціле. Сутність З. п. полягає у тому, що зовнішня зорова форма поетичного тексту не лише фіксує усну (звукову) форму, а й разом з нею утворює естетичну єдність.

Становлення З. п. у багатьох європейських літературах припадає на період Відродження. Найсприятливішим ґрунтом для цієї віршової модифікації стало Бароко. В українській літературі представлена поетичними текстами Г.Чуя, П.Беринди, Л.Барановича, Д.Туптала, М.Довгалевського, Г.Сковороди. Першою українською поетикою зорової поезії стала збірка Івана Величковського «Млеко від вівці...» (1691), де подавалося більше двадцяти жанрів, зокрема вірш фігурний, квадратний, лабіринт тощо.

У новій українській літературі до зорової поезії зверталися футуристи, а з кінця 60х рр. ХХ ст. – М.Мірошниченко, В.Трубай, М.Сорока, А.Мойсієнко, І. Лучук, Н.Гончар та ін.

І

Ізосилабізм (від грецьк. – *рівний склад*) – рівноскладність, однакова кількість складів у відтинках мови (віршах). Є основою силабічного віршування. Супроводжується відносною упорядкованістю ритмотворчих елементів (кількості слів, розташування наголосів).

Ізохронізм (від грецьк. – *рівний час*) - принцип ритмічної організації вірша, який передбачає його поділ на рівні за тривалістю ритмічні групи; принцип рівночасності, рівнотривалості. Застосовується в античному віршуванні, у деяких системах східного віршування (аруз, класичне китайське віршування), в народному віршуванні.

Іктус, ікт (Арсис)(лат. – *удар, наголос*) – наголос, удар певного метричного розміру. Чергування наголошених (сильних) і ненаголошених(слабких) позицій створюють метр.

К

КанцОна (італ. - *пісня*) – вірш з кількох багаторядкових гетерометричних строф, порядок рим і метрична будова І-ої строфи строго повторюються у всіх наступних. Закінчується строфою коротшою (довшою), ніж попередні. Сформувалася у ліриці трубадурів. З Провансу поширилася у Італії та інших романських країнах. Довершеної форми набула у творчості Данте Аліг'єрі й Франческо Петрарки.

Каталектика (гр. – усічений, неповний) – якість поезії, яка виявляється у зменшенні останньої стопи вірша на один чи два ненаголошені склади.

Каталектичний (від гр. – усічений, неповний) **рядок** – рядок, у якому остання стопа є неповною, усіченою:

<i>Стоїть у степу скам'янілий мій час,</i>	У-У У-У У-У У-
<i>Мов ідол камінний, стоїть.</i>	У-У У-У У-
<i>І тягнеться в ньому грабіжницький лаз,</i>	У-У У-У У-У У-
<i>Завалений прахом століть.</i>	У-У У-У У-

(А.Кичинський)

Катрен (фр. - чотири) – чотирирядкова строфа, одна з найдавніших. Найпоширеніша у більшості розвинених поезій світу, бо кількість рядків є універсальною для висловлення думки, а різноманітність способів римування створює широкі можливості для вияву майстерності поета.

У К. можливі різні способи римування:

1) парне римування:

<i>Засурмив листопад... Кінь очима стрижеЕ,</i>	а
<i>Нашорошено темряву кінь стережЕ.</i>	а
<i>І затих у діброві мисливський рІг,</i>	б
<i>Починаються лови – вздовж піль і дорІг...</i>	б

(Р.Лубківський)

2) перехресне римування:

<i>Зійшли дві ночі враз на небосхІлі –</i>	а
<i>То місяцями кільчиться пільмА,</i>	б
<i>То сяють бруньки світла чорнокрІлі –</i>	а
<i>І вороття мені уже немА.</i>	б

(В.Кордун)

3) оповите римування:

<i>По яснім небі, як срібні смУги,</i>	а
<i>Котяться зорі і кануть в мОре.</i>	б
<i>Кругом так тихо! Заснуло гОре –</i>	б
<i>Ходить до мене, кохані дрУги!</i>	а

(П.Карманський)

Інколи К. називають викінчений за думкою і формою чотиривірш.

Катрен (фр. - чотири)-**монорим** (фр. – один ритм) – чотирирядкова строфа на одну риму. Виник у латиномовній середньовічній поезії.

<i>Заспіваю мелодІйно,</i>	а
<i>Може, і надІйно,</i>	а
<i>а як ні, то комерцІйно,</i>	а
<i>й зовсім безнадІйно.</i>	а

(С.Гостиняк)

Катрен (фр. - чотири) **неримований** – чотирирядкова строфа без рими. Сформувалася у давньогрецькій та давньолатинській ліриці. Зразки таких К. знаходимо у творчості Лесі Українки:

*У дитячі любі роки,
Коли так душа бажала
Надзвичайного, дивного,
Я любила вік лицарства.*

Квалітативне віршування (від лат. - *якість*), – система віршування, у якій ритм визначається співвідношенням голосних. Див.: **тонічне віршування**.

Квантитативне (від лат. - *кількість*), **кількісне, музично-мове віршування** – система віршування, побудована на принципі ізохронізму, тобто рівночасності, рівнотривалості. Домінує у мовах, у яких подовження і короткість голосних має змістово-розрізнявальне значення. Побудоване на врахуванні часу, потрібного для вимовляння складу. Сформувалося на ранньому етапі розвитку художньо-словесної творчості, коли текст пісні ще не відділявся від музики.

Клаузула (від лат. - *закінчення*) - кінцева частина рядка починаючи з останнього наголошеного складу. Відіграє важливу роль у ритмічному забарвленні вірша. Розрізняють чоловічу (окситонну), жіночу (парокситонну), дактилічну (пропарокситонну) та гіпердактилічну К. За умови повторення співзвучних двох і більше К. виникає рима. Особливе структурне та смислове навантаження К. має у білих віршах:

<i>Як тихо ніч чудове покривало</i>	У – У – У – УУ У – У
<i>Розкинула над сонною землею,</i>	У – УУ У – УУ У – У
<i>І тільки зорі високо тремтять,</i>	У – У – У – УУ У –
<i>Розсипавшись по дивній ризі неба.</i>	У – УУ У – У – У – У

(В.Самійленко)

Кода (італ. – *додаток, закінчення*) – 1) додатковий рядок (або рядки) понад канонічну кількість у твердих строфічних формах, наприклад, понад 14 - у сонеті, понад 8 – у тріолеті; 2) заключна частина складної строфи, наприклад, 2 останні рядки онегинської строфи, октави.

За змістом К. – підсумок авторських роздумів, афоризм, пуант. Завдяки смисловій значущості й особливій інтонаційній виразності, К. виокремлюється і в астрофічних віршових побудовах.

Коломийковий вірш, Шевченковий чотирнадцятискладник – віршовий розмір, властивий пісням-колядкам, які виконувалися за усталеною мелодією, часто як жартівлива приспівка до танцю. Має 14 складів з постійною цезурою після 8-го складу, 8-складова група поділяється на два коліна (4+4), в 4-складовій групі – один наголос, у 6-складовій – два.

Буває 13-складовим (4+3+4+2 або 4+4+4+1) і 12-складовим (4+2+4+2).

Строфа К. в. – дворядкова з жіночою римою.

<i>Гей, пливу я по Дунаю, так собі гадаю:</i>	–У–УУУ–У//–У–У–У
<i>Нема кращих співаночок, як у нашім краю.</i>	У – –УУУ–У//УУ–У–У

(Народна пісня)

Цезурований вірш виявляє тенденцію до утворення внутрішньої рими, яка, в свою чергу, поступово веде до 4-віршової строфічної будови:

<i>Ой, крикнули сірі гуси</i>	У–УУ–У–У
<i>В яру на ставу;</i>	У–УУ–
<i>Стала на все село слава</i>	–УУУУ– –У
<i>Про тую вдову.</i>	У–УУ–

(Т.Шевченко)

Простежується в книжній українській поезії XIX ст., зокрема в творчості Т.Шевченка, Ю.Федьковича, С.Руданського, І.Франка. Інколи літературний К. в. називають Шевченковим 14-складником.

Консонанс (лат. – приголосний звук) – це рима, в якій збігаються приголосні. При цьому наголошені голосні звуки збігові не підлягають.

*Безгрішні ангели і демони зловтїшні
За нього борються – і хто у тій борні
Край добрих сил стоїть і прославляє вїшнє,
Тому діла людей немилі і трудні.
(М.Орест)*

Куплет (від фр. - набір) – строфа пісні, частина пісні, що має закінчену думку. Римування допускається парне, перехресне, оповите.

Л

Лейма (від гр. – надлишок, частка) – пауза, яка утворюється у поетичному рядку при пропусканні одного складу (Λ). Відбувається такий пропуск у 2-й або 3-й стопі:

<i>Заклинаю вітер, і хмари,</i>	υ υ – υ Λ – υ υ – υ
<i>заклинаю, земле тебе!</i>	υ υ – υ Λ – υ υ –
<i>І бринять найміцніші чари –</i>	υ υ – υ υ – υ Λ – υ
<i>Заклинаю сонце сліпе...</i>	υ υ – υ Λ – υ υ –

(П.Філіпович)

Відомі випадки фіксованої Л., коли пауза обов'язкова в кожному вірші і на певному місці.

ЛогаЕди (від гр. - словоспів) – твори, у яких у межах строфи упорядковано чергуються вірші різних розмірів:

Амфібрахій + ямб:

*Не винен я в тому, що сумно співаю,
Брати мої,
Що слово до слова нескладно складаю –
Простіть мені.
(І.Франко)*

υ υ – υ υ – υ υ – υ υ
υ – υ
υ υ – υ υ – υ υ – υ υ
υ – υ

Анапест + ямб:

*Ще пора, пора і мені
Розминутись з отим тужінням
І засохлим листом осіннім
Промайнути в майбутні дні...
(П.Філіпович)*

υ υ – υ – υ υ –
υ υ – υ υ – υ – υ
υ υ – υ – υ υ – υ
υ υ – υ υ – υ –

Л. зустрічаємо у Лесі Українки, П.Карманського, Г.Чупринки, П.Тичини, М.Рильського.

М

Метрика (гр. - розмірений) – розділ версифікації, який вивчає сукупність правил віршоскладання, зокрема ритмічну будову та віршові розміри.

Мозаїчна стрОфіка властива для великих ліро-епічних творів, у яких строфічна одиниця не є чітко визначеною. Прикладом твору з М. с. є поема Т.Шевченка «Гайдамаки».

МонорИм (фр. – *один ритм*) – увесь вірш або значна його частина, рядки якої поєднані однією римою:

Здається, часу і не гаю,	a
а не встигаю, не встигаю!	a
Щодня себе перемагаю,	a
від суєти застерігаю,	a
і знов до стрічки добігаю,	a
і знов себе перемагаю,	a
і не встигати не встигаю,	a
і ні хвилиночки ж не гаю!	a
(Ліна Костенко)	

Часто застосовується в класичній східній поезії. В українській поезії моноримом пишуть дитячі та гумористичні вірші.

МОра (лат. - *пауза*) – короткий склад в античному вірші, метрична одиниця.

Н

НОна (від лат. - *дев'ята*) – рідкісна дев'ятивіршова строфа зі своєю схемою римування: **aabcbdbcb (aabccbdbb)**, яка пишеться переважно хорейним розміром. Особливого значення набуває потрійна рима, яка об'єднує 3-й, 6-й і 9-й вірші:

Знов я здибав ту миленьку,	–U		–U		–U		–U	a
Тую кіточку біленьку,	–U		–U		UU		–U	a
Що така сердечна є –	UU		–U		–U		–	b
Що так ласиться сердечно,	UU		–U		UU		–U	c
Що вітається все гречно.	UU		–U		UU		–U	c
Так рученьку подає –	–U		–U		UU		–	b
Так сміється заманливо,	–U		–U		UU		–U	d
Так говорить щебетливо,	–U		–U		UU		–U	d
Так принадоньку дає.	–U		–U		UU		–	b
(В.Пачовський)								

О

ОктАва (від лат. - *восьма*) **звучАйна** - восьмирядкова строфа, що виникла в Італії в епоху Відродження, вперше її застосував Дж.Бокаччо у поемі «Фьезоланські німфи». В українській літературі перші силабо-тонічні О. з'явилися у творчості П.Куліша.

Має струнку композицію з твердою схемою рим: шість рядків об'єднані двома перехресними римами, а два останні – парною римою (**abababcc**). У перших шести рядках чергуються жіночі і чоловічі рими. Останні два рядки, що утворюють своєїрідну коду, вміщують крилатий вислів, важливе узагальнення. Здебільшого використовується 5- або 6-стопний ямб:

Знов стелиться переді мною шл Ях	U		UU		UU		U	–		U	–		
Через терни, байраки, дике п Оле ...	UU		U	–		U	–		U	–		U	–
Куди ж, по всіх зневір'ях та жал Ях ,	UU		U	–		U	–		UU		U	–	

Знов поженеш мене, лихая дОле? УУ | У- | У- | У- | У- | У
 Чи все ж у мандрах по чужих краЯх У- | У- | УУ | У- | У-
 Ще мало мук зазнало серце квОле? У- | У- | У- | У- | У- | У
 Дарма, дарма... Як Марко той У- | У- | У- | УУ | У- | У
 ПроклЯтий,
 Я мушу все блукати і блукАти. У- | УУ | У- | УУ | У- | У
 (М.Вороний)

Зразки О. є у творчості П.Куліша, І.Франка, М.Вороного, С.Гординського, А.Малишка, М. Бажана, Ю.Клена, М.Рильського.

Октет (від лат. - вісім), **восьмивірш** – строфа з восьми віршових рядків, пов’язаних однією, двома, трьома чи чотирма римами. Схема римування у О. може бути найрізноманітнішою:

Пошерхлого листя столітні обличчя, **a**
 Пергаментна шкіра осінніх лісів... **b**
 Елегії світлої плоть таємнича **a**
 Тремтить від забутих давно голосів – **b**
 Неначе поетів пташині обличчя **a**
 Летять над пергаментом жовтих лісів, **b**
 Збирається в зраї жага таємнича, **a**
 І нижчає небо зірких голосів. **b**
 (Н.Білоцерківець)

Живуть кити під містом. І тритони. **a**
 А ще – дельфіни. В сумерку глибин, **b**
 В западинах, де орний місяць тоне, **a**
 Де вибрано породу з порожнин, **b**
 Вони живуть – міноги і мурени, **c**
 Сирени, восьминоги. І смиренне **c**
 Сліпе суцвіття губок та медуз – **d**
 У вирвах шахт, у ямах наших душ. **d**
 (Ю.Андрухович)

Іноді О. є подвоєним катреном із римуванням **abab/dcdc**. Строфа у такому випадку утримується єдністю теми:

Потоку світлий первісних вражень!
 Мої дитячі спогади далекі!
 Легає від кислиць гілляста тінь,
 А десь на клуні клацають лелеки.
 Зелено-ніжна памолодь горбів,
 Байрак, де схилами ростуть кульбаби,
 І люціон, який над тином цвів,
 Та ліс на обрії, що в далеч вабив...
 (Ю.Клен)

Олександрійський вірш, олександрин (гр.) – різновид двовірша. Назву отримав від старофранцузької поеми про Олександра Македонського (XII ст.). Мав вигляд 12-складного силабічного вірша з цезурою після 6-го складу, з наголосами на 6-му і 12-му складах і парним римуванням.

О. в. широко використовував М.Зеров у перекладах з французької та польської мов, а також у оригінальному циклі «Олександрійські вірші»:

Так, друже дорогий, ми любимо одно: --УУУ--//У--УУУ--

*Старої творчості додержане вино,
 І мед аттицьких бджіл, і гру дзвінких касталій.
 Хай кволі старчуки розводять мляві жалі,
 Хай про сучасність нам наспівує схоласт,
 Хай культів і фактур неважених баласт
 У човен свій бере футуристичний тривій, -
 Ми самотою йдем по хвилі білогривій
 На мудрім кораблі, стовесельнім Арго,
 А ти як Тифій нам, і від стерна свого
 Вже бачиш світлу ціль борні і трудних плавань:
 Дуб з золотим руном і колхідійську гавань.*

U-U-UU//U-UUU-
 U-U-U-//U-U-U-U
 U-UUU-//U-U-U-U
 UUUU-U-//U-UUU-
 U-UUU-//U-UUU-
 U-UUU-//UUU-U-U
 UU-U-//U-UUU-U
 U-UUU-//U-UUU-
 U-U-U-//UUU-U-
 U-U-U-//U-U-U-U
 -UU-U-//UU-UUU-

Широко застосовується у віршовому епосі та драматичних творах. Силабо-тонічний варіант О. в. – двовірш 6-стопного ямба з постійною цезурою після третьої стопи:

*Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте!
 За те, що в грудях ти ховаєш серце луте...*

UU | U- | U-//U- | UU | U- | U
 U- | U- | UU//U- | U- | U- | U

(І.Франко)

ОнЕгінська строфа – чотирнадцятирядкова строфа, якою написаний роман у віршах О.Пушкіна «Євгеній Онегін». Основними ознаками є 4-стопний ямб і схема римування: **AbAb/CCdd/Effe/gg** (великими літерами позначено жіночі рими, малими - чоловічі). Умовно поділяється на три катрени: 1-й – з перехресним, 2-й – з парним, 3-й – з оповитим римуванням та двовірш з парним римуванням. Така структура пов'язана з розвитком думки у строфі: 1-й катрен – тема, 2-й – її розвиток, 3-й – кульмінація, а двовірш містить афористичний висновок.

В українській поезії О. с. користувалися О.Гаврилюк (поема «Львів») та М.Рильський (переклад «Євгенія Онегіна»):

*Весь тишиний цвіт моєї долі,
 Життя гучного марний грім,
 Мій успіх у високім колі,
 Багаті учти, модний дім,
 Що в них? Віддять могла б я радо
 Нікчемний розкіш маскараду,
 Увесь цей блиск, і шум, і чад
 За кілька книг, за дикий сад,
 За тишу закутку сільського,
 За ті місця, де стріла вас
 Я в юності своєї час,
 За цвинтар, де піднісся вбого
 дубовий хрест між верховіть:
 Моя там бідна няня спить...*

(О.Пушкін, переклад М.Рильського)

П

ПаліндрОм (гр. - той, що повертається), **перЕвертень** – віршова форма, в якій певне слово або віршовий рядок можна читати зліва направо і навпаки при збереженні змісту.

П. в українській поетичній практиці з'явилися у добу Бароко, де стали ознакою інтелектуальних можливостей та естетичного смаку автора. В сучасній національній практиці П. трапляються досить рідко (М.Мірошніченко, А.Мойсієнко):

*А коло тіні – толока.
У тон шитшин бубниш шишину...
А крок осок осокорка,
А тонко римами рок-нота.
Меча гукала кугачем.
Арену – римами рун ера.
Е, четвертили... рев тече...
І рев – де нурт! Я тру не двері...
Шедевр у мур у мур ведеш.
Він: «О, тре маки камертонів!»
Жде то кого богокотедж?
Він – ока зим... а ми – законів.
На крах – аркан, на крах – аркан.
...Мак ніжно сам, а сон – жінкам.
(А.Мойсієнко)*

ПентАметр (від грецьк. - п'ятимірник) – античний вірш, що складається з двох піввіршів, розмежованих цезурою; кожен з піввіршів налічує два дактилі і один довгий склад, тобто П. утворюють п'ять стоп: 4 дактилі і 1 спондей, який був розділений; кожному з двох його складів передували два дактилі:

–UU–UU–//–UU–UU–

У 1-му піввірші стопи дактиля могли замінюватися стопами спондея або хорей. Ніколи не використовувався окремо, як самостійний віршовий розмір, завжди поєднувався з гекзаметром, утворюючи елегійний дистих, де гекзаметр був 1-м віршем, а П. – 2-им.

ПеОн (гр. – гімн богу Аполлону), **пеАн** (від гр. - гімн) – віршова стопа з чотирьох складів: трьох коротких і одного довгого (античне віршування) або трьох ненаголошених і одного наголошеного (силабо-тоніка). Залежно від позиції довгого (наголошеного) складу розрізняють: пеон I (–UUU):

<i>Зразу ж за селом –</i>	–UUU –
<i>всіх їх розстріляли,</i>	–UUU –U
<i>всіх пороздягали,</i>	–UUU –U
<i>з мертвих насміхали,</i>	–UUU –U
<i>били їм чолом.</i>	–UUU –

(П.Тичина)

пеон II (U–UU):

<i>Ви знаєте, як липа шелестить</i>	U–UU U–UUU –
<i>У місячні весняні ночі? –</i>	U–UU U–UUU

(П.Тичина)

пеон III (UU–U):

<i>На майдані коло церкви</i>	UU–U UU–U
<i>революція іде.</i>	UU–U UU–
<i>–Хай чабан! – усі гукнули, -</i>	UU–U UU–U
<i>за отамана буде.</i>	UU–U UU–

(П.Тичина)

пеон IV (UUU-):

Закучерявилися хмари.

(П.Тичина)

UUU- | UUU-

ПеренОс – див.: **EnjambemEnt**

Пірихій (гр. - стрибок) – в античному віршуванні – стопа з двома короткими складами; у силабо-тоніці – поєднання двох ненаголошених складів серед стоп ямба та хорєя (UU). Утворюється як наслідок вживання у вірші багатоскладових слів, у яких наголошений склад оточений кількома ненаголошеними.:

Сама собою річка ця тече,

U- | U- | U- | UU | U-

Маленька річечка, вузенька, як долоня.

U- | U- | UU | U- | UU | U- | U

Ця річечка Дніпра тихенька синя доня,

U- | UU | U- | U- | U- | U- | U

Маленька донечка без імені іще.

U- | U- | UU | U- | UU | U-

(М.Вінграновський)

У більшості українських поетичних творів, написаних ямбом чи хорєєм, усі вірші піриховані.

ПоЕзія у прозі, вірш прозою – короткий ліричний твір настроєвого характеру, наближений за формою тексту до прози і водночас за мелодикою, підвищеною емоційністю, ліричним сюжетом та фрагментами спорадичного римування – до поезії. На відміну від власне вірша, спирається на чергування довгих та коротких відрізків ритмізованого тексту, тяжіє до фонетичної впорядкованості та регулятивності мовлення, філософської медитації тощо.

Вперше звернувся Ш.Бодлер («Мої поезії у прозі» (1869)). В українській літературі – це твори М.Коцюбинського, В.Стефаніка, Г.Хоткевича, О.Кобилянської, І.Вільде, Є.Гуцала та ін.

*Біла хмара зупинилась над вікном – і в хаті
посвітлішало. Виразно засірили борозенки на
жовтому чолі матері, і ще сивіше лягло волосся,
розметавшись на одежині...*

*В очах неньки читаю тугу. Мій зір гострішає
- і вже не потік світла, не ріка променів
біжить по стіні, а невмолимий час котить
хвилями, піниться у вирвах, і в них –
борсається дума неньки, хапаючись мов за
соломинку:*

- А може, ти помиляєшся... сину?

- Ні, мамо...

- Ох... -

*Я кидаюсь на стогін – і нічим не можу їй
зарадити. Хіба не я сперечався з нею –
відишукуючи незаперечні докази, що немає пекла
окрім того, яке нам намагалися вимостити
нелюди, і раю – над сонячний світ! А там...
тиша, там глибочінь океану...*

В очах неньки тривога:

- Там... все костеніє...

(В.Боровий)

ПрОза (від лат. – проста, вільна мова) – це художнє мовлення, однак не організоване ритмічно, не віршоване, протилежне власне поезії, з охопленням думок, здебільшого неспіввимірних щодо часової тривалості.

П'ятивірш, пентИна (гр. - п'ята), **квінта** (лат. – п'ята) – строфа з п'яти віршів, як правило, з двома римами, з яких одна охоплює три, а друга – два рядки, у їх поєднанні можливі варіанти:

<i>А за дверима тихо плакав сніг,</i>	a
<i>Тремтів од скипню цілу ніч до ранку.</i>	b
<i>Мегрельська ода берегла мовчанку,</i>	b
<i>та ще тепло старий камін беріг,</i>	a
<i>На снігові моргаючи фіранки.</i>	a

(Р. Чілачава)

<i>Таке безбереге небо, така висота пристанищ!</i>	a
<i>Такий тобі обшир випав – гідні Ікара крила.</i>	b
<i>Боляче і невагомо... Співаєш. Пісня та біла,</i>	b
<i>Іскрами обпікає невидимий тил світила,</i>	b
<i>Ти ж бо – летиш. І не боїшся, що танеш.</i>	a

(Р. Чілачава)

<i>Сама-одна; посеред стін святині.</i>	a
<i>Не молиться, в іконі топить зір.</i>	b
<i>А на іконі трави, квіти сині,</i>	a
<i>І Мати Божя клякла при дитині –</i>	a
<i>Здалека видно пасмо гір.</i>	b

(Б. Лепкий)

<i>Як хвилі розбиті на лавах граніту,</i>	a
<i>Підемо своїми шляхами;</i>	b
<i>Як жовті листочки осіннього квіту,</i>	a
<i>Закине нас буря світами.</i>	b
<i>Як хвилі розбиті на лавах граніту.</i>	a

(П. Карманський)

Р

РефрЕн (від фр. - повтор) – повторення групи слів, рядка або кількох віршових рядків у строфах. Інколи рефрен набуває жанрових ознак, як у «Елегії з рефреном» В. Підпалого:

А втім, мені легко-легко,
Бо знаю: вернулись птахи –
 Трава забуває вгору;
А втім, мені легко-легко,
Бо знаю: вернулись птахи –
 Научать літати листя;
А втім, мені легко-легко,
Бо знаю: вернулись птахи –
 повіє весняний вітер;
А втім, мені легко-легко,

*Бо знаю: вернулись птахи –
У гніздах пташата будуть...*

У пісні Р. має форму приспіву, вживається як повтор наприкінці куплетів або після кожного куплету.

РефрЕнні (від фр. - повтор) **фОрми** – канонічні строфічні форми, ознакою яких є використання рефрена, тобто повторюваності певних віршів чи віршових частин. До них належать віланель, тріолет, рондо, рондель, велика секстина, французька балада, глоса, газель, малайський пантум. Суть цих строфічних утворень в тому, що повторюваний вірш утримує певну поетичну формулу.

РечитатИвний (від лат. – читати вголос, розповідати) **вірш** – вільний астрофічний вірш народних голосінь, дум і частини старовинних обрядових, історичних і баладних пісень. Має різну кількість складів у рядку без повторення будь-якої ритмічної схеми, без усталеного порядку римування, без поділу на строфи (куплети):

*Добрідень, кринице-вдовице!
Земля Тетяна, вода Уліяна!
Ти очищаєш каміння, кремення,
Луги, береги.*

(Народне замовляння)

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) – суголосність (співзвучність) одного або кількох складів або ж цілих слів в одному вірші чи в закінченні різних віршів. Є зовнішньою, але не абсолютною розмежувальною ознакою між поезією і прозою. Тісно пов'язана з клаузулою, оскільки повтор співзвучних клаузул призводить до появи Р., яка, залежно від розташування наголосів у римованих словах, класифікується так само, як і клаузули.

Виконує у вірші декілька функцій: 1) ритмоінтонаційну; 2) мнемотехнічну; 3) магічну; 4) естетичну; 5) жанрововизначальну.

Композиційне значення Р. полягає у тому, що з її допомогою віршові рядки об'єднуються в строфи. Наприклад, спенсерова строфа і она мають по дев'ять рядків, але розрізняються лише порядком і характером рим.

Віршам класичної грецької та латинської поезії, а також і давнішим формам фольклору Р. була не властива. Застосовувалася у давніх віршових творах китайців, індійців та інших народів Сходу.

Першим європейським поетом, який використав Р., був Отфрід у поемі «Книга Євангелій» (882). З IX ст. Р. була канонізована. В українському віршуванні Р. як регулярне співзвуччя віршових кінцівок з'явилася наприкінці XVI ст. в досилабічних віршах, а з XVII-XVIII ст. український вірш став переважно римованим.

Розрізняють кінцеву і внутрішню Р.

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **анафорИчна** (гр., букв. – винесення нагору) – рима, властива поезії народів Сходу; особлива форма рими, при якій наявна співзвучність не закінчень, а початків рядків^

<i>Милий друже!</i>	a
<i>Скільки років</i>	b
<i>Ми не бачились з тобою...</i>	a

(І.Муратов)

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **багАта** - милозвучна, в ній співпадають звуки після наголосу, а також ті приголосні, що передують наголошеному складу.

Як плавно і чисто струмує **арпЕджіо**
 Цих білих, маленьких, розгойданих **нОток!**
 Стеблин легко схилених ніжне **мерЕживо,**
 Тремких порцелянових дзвоників **дОтик.**
 (М. Бажан)

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **банАльна (зужИта)** – рима, яка від частого використання втрачає естетичні якості, стає шаблонною – одна рима відразу асоціативно викликає другу, замість співзвуччя використовується конкретне слово.

Було. Забути – себе **дурИти.**
 Нового серця шукать дарма,
 А як я буду її **любИти.**
 Коли у грудях печаль сама.
 (Д.Павличко)

До Б. р. належать, зокрема, дієслівні рими, які переважають в українському віршуванні XVII-XVIII ст. Також Б. р. вважають рими зі слів з різними префіксам, наприклад, «воля - неволя».

Б. р. є невід’ємним чинником віршів для дітей:

Поспішають квіти **проростАти,**
 Поспішають журавлі **вертАти,**
 Поспішає сонечко **теплІшатъ,**
 Поспішають діти **розумнІшатъ.**
 (І.Жиленко)

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **бІдна** - чоловіча рима з відкритим складом, у якому збігаються кінцеві голосні, вона очікувана і передбачувана, «трафаретна:

Ти до мене прийшла не із казки чи **снУ,**
 І здалося мені, що стрічаю **веснУ.**
 Ти явилась мені – і здалося, що **свІт**
 Помолодшав навколо на тисячу **лІт.**
 Скільки ніс я для тебе тривог і **теплА.**
 Але ти, як весна, стороною **пройшлА.**
 (В. Симоненко)

У сучасному літературознавстві поділ рим на багаті/бідні все частіше викликає запитання і сумніви.

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **вИшукана** – нова, незвична, іноді – штучна рима, яка виникає унаслідок римування слів, що належать до різних граматичних категорій. Це римування загальноживаних слів із маловживаними, а також слів, які ніхто не римував, наприклад, терміни, варваризми, історизми, діалектизми, географічні назви та імена осіб чи літературних персонажів:

...ще теплого Великодня **порА.**
 Він визира її з-поза **ЙордАну,**
 Убивану, невбиту, **незридАнну,**
 Що світиться Йому з-поза **ДніпрА.**
 (М. Фішбейн)

Ще будеш і в Мадридi, ще будеш в **БарселОнi.**
 Іще тебе в Гренаду твоїй тато **повезЕ.**

*Життя – це і усмішка, і сльози ці солОнї.
І кров, і барикади, і музика **БезЕ!**
(Л.Костенко)*

*Вона не знає болотяних навіть ЛукрОз:
Обшарпанним страхом остання Лукроза **накрИлась**.
Неначе склоріз, обтинає нам пам'ять склерОз.
Тому – на Голготу юрмою: мов півчі на **клИрос**.
(І.Римарук)*

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **вНУтрішня (середстрІчкова)** – рима всередині поетичного рядка. Часто вживана у фольклорних творах:

Ой, не шуми, луже, дубровою дуже.

Зустрічається у творах українських поетів нової та новітньої літератури, наприклад, у М.Старицького:

*Зникла хмара нічна, змовкла буча страшна,
Буча славна, полтавська кривава.
Замордована **рать** полягла спочивать
Під валами: **приспала Полтава**.
Та не спить лиш **старий** козарлюга **міцний** –
Певне, сили його невиспучі:
То Мазепа **сидить**, **крутить** вуса, **мовчить**
Та далеко **гадками** літає,
І чоло від **журби**, під притиском **судьби**
Він на руки **старечі** схиляє.*

*Дивись: моря. Дивись: мій погляд – поле.
В легкій руці **легке** перо **ячить**,
І степ за **пОлем**, щастя **попід бОлем**,
Попід тихеньким **болем**, що **мовчить**.
(М.Вінграновський)*

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **гіпердактилічна** (від гр. – понад і палець) – рима, в якій наголос виявляється на четвертому, п'ятому і навіть шостому з кінця складі:

<i>Я блуджу між Огниками,</i>	UU -U -U UU
<i>А на серці біль.</i>	UU -U -
<i>Потоптали кОниками</i>	UU -U -U UU
<i>Жито юних піль.</i>	-U -U -

(М.Рильський)

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **дактилічна** (від гр. – палець, міра довжини), **дзвінка** – рима, що має наголос на третьому від кінця вірша складі, збігаючись із дактилічною стопою:

<i>Ніч усю верзлися сни недОбрії,</i>	-U -U -U -U -U U
<i>Рідний замок в мареві заграв.</i>	-U -U -U UU -
<i>Цілу ніч, такий страшний, на Обрії</i>	-U -U -U -U -U U
<i>Срібний місяць пущами блукав.</i>	-U -U -U UU -

(О.Ольжич)

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **жіНОча** – рима, у якій наголошеним є передостанній склад вірша:

*Така вже моя в цій дільбі ділен**Иця**:*

UU | UU | UU | UU

окравок дорога, сухар, патер**Иця**,
і мірять життя проминанням, соб**Ою**,
закрившись від вітру і спеки гор**Ою**.
(П.Мовчан)

У-У	УУУ	У-У	У-У
У-У	У-У	У-У	У-У
У-У	У-У	У-У	У-У

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **каламБурна** (від фр. – гра слів) – рима, яка заснована на грайливому вживанні слів, інколи на їх домислюванні:

Тисячооліття залишилися ззаду.
Та в темні роки панування **стАлі**
Тобі, Кохання, золоту лампаду
Ми схоронили непохитно **стАлі**.
(О.Теліга)

Згорають очі слів, згорають слів **повІки**.
Та є слова, що спопеляють рот.
Це наше слово. Жить йому **повІки**.
Народ всевічний. Слово – наш народ.
(М.Вінграновський)

Залежно від того, на якій основі ґрунтується К. р. – омонімічна, синонімічна, антонімічна, розрізняють і відповідні каламбурну омонімічну, каламбурну синонімічну, каламбурну антонімічну рими.

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **нетОчна (неглиБОка)** – приблизне співзвуччя. Такі рими поділяються на асонанси, консонанси, нерівноскладові та нерівноударні.

День мине, і цвіт його **осИплеться** –
Вже між нами ні шляхів, ні **чАсу**.
Слів немає зовсім. І, **осИпливий**,
Б'ється джміль у шибку. Мерхне **Ясен**.
(В.Кордун)

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **простА** – рима, яка складається з двох слів:

Там упаду, а там – **устАну**,
А там – лише позначу **шлЯх**,
І доторкнуся, і **розтАну**,
Немов сніжинка на **губАх**...
(В.Підпалій)

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **склАдена** – рима, яка скомпонована з більше, ніж двох слів, утворюється без участі службових слів або шляхом додавання їх до повнозначних слів:

І мовчать, як сон, премудрі в**Ерби**,
Тільки вартові все «тук» та «тук»...
От би вирвати рушницю з рук
І у світ махнуть теп**Ер би**!
(Д.Фальківський)

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **тавтологІчна** – рима, заснована на повторі одного й того ж слова. Її призначення – актуалізація важливого за змістом слова чи словосполучення:

Вечір притих зачарований місяцем **сонним**
Де самотить наш **парк**
Я сьогодні не там ах я хочу у **парк**
Хочу бути **розмовним**

(М.Семенко)

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **тОчна (глибОка)** - співзвуччя, у якому всі звуки після останнього наголошеного звука повністю збігаються.

*Залишився тільки дим кохАння.
Солодкий хай, та тільки дим.
Він трепетом своїм німим
Якісь віщує сподівАння.*
(Р.Кудлик)

РИма (гр. – сумірність, узгодженість) **чоловіча** – рима, у якій наголошеним є останній склад вірша:

<i>Наступає ніжно на траву</i>	UU-U-UUU=
<i>Скромна по-жіночому бджола.</i>	-UUU-UUU=
<i>Ти не плач, ромашко, я живу.</i>	UU-U-UUU=
<i>І живе... архіпелаг Гулаг...</i>	UU-UUU-U=

(Т.Мельничук)

Може бути відкритою (відкритий склад) і закритою (закритий склад).

РИми (гр. – сумірність, узгодженість) **одногруппні (граматичні)** – римування однакових граматичних форм:

дієслівні рими:

*Я тобі галантно не вклонЮся,
Комплімента зроду не зліплЮ,
Тільки в очі ніжні здивлЮся,
В них свою тривогу утоплЮ.*
(В.Симоненко)

іменникові рими:

*Дуби сивіють, як порохівнИці,
Фата моргана мріє по ріллІ,
Хитаються гніздов'я на гіллІ
Під полум'ям зеленої зірнИці.*
(А.Малишко)

прикметникові рими:

*Сивий голубе, біль мій зичений,
Вечоровий і пелехАтий,
Більше чутий, аніж помічений,
Більше мічений, ніж крилАтий.*
(В.Стус)

займенникові рими:

*Закони «біосу» однакові для всіх:
Народження, страждання й смерть.
Що лишиться по мені: попіл слів моїх,
Що лишиться по нас: з кісток трава зросте.*
(Б.-І.Антонич)

прислівникові рими:

*Стало ніжно. Стало смішно
Кулям, вишенькам і дітям.
Осипалось білосніжно
З мене віршів пустоцвіття.*
(І.Жиленко)

Рими (гр. – сумірність, узгодженість) **різногруппні (неграматичні)** – римування слів, які є різними частинами мови:

*Коли потяг у даль загуркОче,
Пригадаються знову менІ
Дзвін гітари у місячні нОчі,
Поцілунки й жоржини сумнІ...*

Римування (від гр. – сумірність, узгодженість) **кватернАрне** (від лат. - четвертий)-це римування у 8-рядковій строфі за системою **aaabcccb** або **abcdabcd**:

<i>Унав мій срібний п<u>У</u>х</i>	a
<i>На хвилі ясних сл<u>І</u>з</i>	b
<i>В той час, коли вмир<u>А</u>в</i>	c
<i>Без гомону, без д<u>У</u>м, -</i>	d
<i>То я... мій вільний д<u>У</u>х</i>	a
<i>Під крилами бер<u>І</u>з</i>	b
<i>На лоно сонних тр<u>А</u>в</i>	c
<i>Посіяв сніжний с<u>У</u>м.</i>	d

(В.Кобилянський)

Зустрічаються також зворотна кватерна (**abbaccc**) та оперезана, кільцева кватерна (**abbccca**).

Римування (від гр. – сумірність, узгодженість) **кільцевЕ (оповИте)** - характер розташування рим, коли римуються 1-й з 4-м, 2-й з 3-м (**abba**):

*Мов скарб старий – цей місяць-білозІр,
Мов сні старі – ці хмари білопІнні.
І бачу я: в тривожному тремтІнні
Поганська ніч лягла на чорний бІр.*

(М.Бажан)

Римування (від гр. – сумірність, узгодженість) **пАрне** – характер розташування рим, коли римуються сусідні рядки (**aabb**):

*Повесніли трави травенЯтами,
Повесніли зайчики зайченЯтами.
Повесніло сонечко молодЕ,
Що зелене літечко нам ведЕ.*

(В.Кордун)

Римування (від гр. – сумірність, узгодженість) **перехрЕсне** - характер розташування рим, коли римуються 1-й з 3-м, 2-й з 4-м рядки (**abab**):

*Тож не пакуй валізок! Мап не рУш!
Умій закрити очі і чекАти, -
Може, й твоя з тих багатючих дУш,
Що вміють всесвіт слухати з кімнАти.*

(Є.Плужник)

Римування (від гр. – сумірність, узгодженість) **тернАрне** (від лат. - потрійний)-розташування рим, яке передбачає два двовірші з парним римуванням. Обидва двовірші розділені віршем, рима до якого наявна в рядку, що йде після другого двовірша (**aab/ccb**):

Немов кривий танець нічних хмільних потвОр

Заплівсь у витворний, вигадливий уз^{Ор}, -
Над лісом підвелись дівочі співи кл^{Ичні}.

Зійшов з коня козак і заблудивсь у мл^І,
де в дивній тишині проходять по земл^І
Мовчазні тіні, мляві і вел^{Ичні}.
(М.Бажан)

РимувАння (від гр. – сумірність, узгодженість) **терцИнне** (від лат. - третій)-розташування рим, що утворюється трійкою рим, повторюючись з тривірша у тривірш (**aba/bcb/cdc...**):

Через подібність бачимо наз^{Овні}:
Сестрою горам є височин^А
Шляхетних задумів, і однокр^{Овні}

Є дальня мрія, мрійна далин^А,
І, приголублена в однім прост^{Орі},
Лугів і почувань цвіте весн^А...
(М.Орест)

РимувАння (від гр. – сумірність, узгодженість), **Римовий інтервАл** (від лат. – відстань, проміжок) – характер розташування рим у віршовому творі, відстань між двома римами. Найпростішими видами римування є парне, перехресне, кільцеве. Більш складними – монорим, тернарне римування, терцинне римування, кватернарне римування.

Ритм (від гр. – тексти) – впорядковане чергування однорідних явищ у певних часових зрізах, у певних відтинках часу; упорядкований рух, який у літературі набуває естетичного значення. В українській поезії Р. заснований на чергуванні наголошених і ненаголошених складів.

Ритмічна варіАція – 1) у силабо-тоніці – незначне відхилення від основної метричної схеми, яке, однак, не ламає і не спотворює ритму. Наприклад, пропуск наголосу в ямбічному вірші або зайвий наголос на початку анапестного вірша; 2) в силабіці – розташування наголошених і ненаголошених складів усередині вірша; 3) в тонічному віршування – кількість ненаголошених складів між наголосами.

Розмір вірша, мЕтр (від гр. - міра) – схема будови віршового рядка. Є визначальною умовою структурування поетичного тексту. Основа Р. в. є різною, залежно від системи віршування: у метричному віршуванні – це розміщення довгих і коротких складів, у силабіці – кількість складів до останнього наголосу включно, кількість цезур та їх розташування, кількість складів до останнього наголосу у кожному піввірші; у силабо-тоніці – кількість стоп певного метру, місце цезури та її характер; у тонічному віршуванні – кількість наголосів та розташування цезур. Р. в. виконує важливу естетичну функцію, посилює емоційний вплив лірики на читача.

РондЕль (від фр. - коло), **кільцевий вірш** - завершений вірш з 13-ти рядків, де обов'язковими є римовані повтори з двох наскрізних рим. Автором Р. вважають французького трубадура Адама де ля Галя (II пол. XIII ст.). Як правило, пишеться 4-стопним ямбом, використовуються лише дві рими: чоловіча та жіноча, схема римування: **ABba/abAB/abbaA** (великими літерами позначено рими у віршах, які повторюються). Отже, в Р. I-й вірш повторюється тричі (1-й, 7-й, 13-й вірші), а II-й –

двічі (2-й, 8-й вірші). Завдяки таким повторам, які утворюють композиційне кільце, Р. називають кільцевим віршем. Особливого значення набуває синтаксична пауза після 4-го і 8-го віршів, нею позначають межі строфи, адже три частини пов'язані однаковими римами.

Р. був популярний у творчості французьких поетів (Ф.Війон, Т.Корб'є, К.Мано, А.Доде). В українській літературі цю форму використовували П. Тичина, Я.Славутич, М.Бровко (збірка «Ронделі»):

*Мою любов, немов Христа,
Добробажальцями розп'ято...
Хто в друзі пхавсь, той винувато,
Мов пес, підібгає хвоста...
А сіть обмов, важка й густа,
Розставлена уміло катом...
Мою любов, немов Христа,
Добробажальцями розп'ято.
Та крил натхнення – не дістать:
Вони увись підносять свято,
Хоч їх і стріляно, і клято.
Цілюють праведні вуста
Мою любов, немов Христа...
(М.Бровко)*

Рондо (від фр. - коло) - рефренна строфічна форма, що склалася у середньовічній французькій поезії XIV ст., звідки поширилася на європейські літератури. Може функціонувати у різних варіаціях: від 8-ми до 15-ти віршів. Будується за принципом повторення певних віршів чи слів, при цьому той вірш, яким починається Р., повинен і закінчувати його, - виникає замкнене словесне коло. У цьому повторюваному вірші – основна ідея, лейтмотив Р. Всі вірші, незалежно від їх кількості, об'єднуються двома римами: чоловічою і жіночою:

*Де захват мій бурхливий, наче море?
Де перша ніжність, перше з щастя горе?
Минуло все. Розвіялось – мов сон...
І хоч зривався з уст тоді прокльон,
Але життя знов вабило просторе.
На герць я закликав: «Гей, не поборе?!» -
Не знаючи, що єсть життя закон,
Що з дужого закутає в полон...
Де захват мій?..
І ти згадаєш вже, кохання зоре?
Та як же віл мій в темряві розоре
Належного мені лану розгон?..
Де сонце мрії – життя мого вогонь?
Та ще про що питаєш, серце хоре,
- «Де захват мій?»
(А.Казка)*

Трапляється 9-віршове (В.Брюсов «Я плачу»), 11-віршове (М.Рильський «Тиша»), 15-віршове («Sol» Лесі Українки) Р.

Рондо (від фр. - коло) **досконАле, подвійне** - завершена віршова рефренна форма, що твориться на основі катренів. Складність цієї форми в тому, що всі чотири вірші першого катрена послідовно закінчують чотири наступні катрени, що мають ті ж рими. Далі йде заключний катрен на все ті ж рими; перше слово чи словосполучення

першого вірша першого катрена повторюється в іншому смисловому зв'язку після кінцевого катрена. Якщо за основу береться не катрен, а 5- чи 6-тивірш, кількість віршових груп у такому Р. відповідно зростає. Найбільш властиве французькій поезії. В українській літературі до цієї форми звертався А.Казка:

Як холодно мені, мій любий, стало!

До мене знов і знов самотність надійшла,

Журба душею міцно знов опанувала,

А Радість, плачучи, від мене геть пішла.

Чудова квітка, що у серці розцвіла,

Що хвилі запашині від себе відкидала,

Зів'яла враз... Яка наївна я була –

Як холодно мені, мій любий, стало!

Примхливо щастя котить ніжкою кружало:

Угору - радість, вниз – у серці мла...

Як мало Щастя із тобою я зазнала –

До мене знов і знов самотність надійшла.

З докором кажеш ти, що нібито я зла:

Через пригоди лиш обачною я стала.

Що ж, помилилась знов, що тугу я збула:

Журба душею міцно знов опанувала.

А як раділа я, що Щастя відшукала,

Що в серці ніжному твому його знайшла,

Але лиш мент: все зникло... Доля ошукала,

А Радість, плачучи, від мене геть пішла.

О, чом я Радості сріблястого крила

До серця мрійного твого не прив'язала?

Чом стримати твій лет, мій сокіл, не змогла

І лиш тужливо, з болем в серці, промовляла:

«Як холодно мені...»

Рондо (від фр. - коло) **простЕ** - рефренна поетична форма, 13-ти віршова поезія, яка поділяється на три строфи (5+3+5) з певною схемою римування: **aabba/aab/aabba**. Початкове слово або словосполучення в такому Р. повторюється після 2-ої строфи у вигляді короткого четвертого вірша і після 3-ої строфи у формі короткого шостого вірша, що творить певний лейтмотив:

Ой снігу, снігу випало якого!..

Ой цвіту на деревах скрізь буйного!..

Стрій яблунь, груш сія принадно

В цвіту увесь; ген гаю непроглядна

Синіє глиб, мов привид сна ясного.

І хочеться в цей мент лише одного:

Снить в тиші гайовій віки безвладно,

Пить срібне марево, шептять безладно:

- Ой снігу-снігу!..

В душі від кольору снігів білого

Все, що було бурхливого чи злого, -

Все тихо вснуло... Ум лиш безпорадно

Снує крізь сон рій тихих дум нескладно,

Але і сам він вже не зна, для чого...

«Ой снігу-снігу...»

(А.Казка)

Рубаї (араб. – чотиривірш; поділений на чотири частини), **пЕрський катрЕн** – поширена у східних літературах віршова форма (запровадив Рудакі), чотиривірш з оригінальною схемою римування: **ааба**, де римуються 1-й, 2-й і 4-й вірші, а 3-й залишається без рими:

*Недоброзичливість ніколи не могла
Узяти верх: до злих вертались їх діла,
Я зичу благ тобі – ти зла мені бажаєш:
Ти благ не діждешся, я не побачу зла!
(Омар Хайям)*

Іноді 1-й, 2-й і 4-й вірші мають реди́ф:

*Себе в руках весь час тримАти – от справжнє благородство.
Глухих, сліпих не ображАти – от справжнє благородство.
Не благородство – наступити на груди бідному, що впав,
Ні, руку впалому подАти – от справжнє благородство!
(Рудакі)*

Має певні ознаки жанру: кожен чотиривірш є окремим закінченим твором, у якому висловлена сконденсована, здебільшого афористично-філософська думка:

*Безсмертні всі: цей виховав дитИну,
Той пісню написав, хоч і єдИну,
А той, що не зумів цього зробити,
Коло дороги посадив калИну.
(Д.Павличко)*

С

СекстЕт (нім., від лат. – шостий), **шестивірш** – строфа з шести віршів, розмір і римування може бути довільним:

*Про душу не мов мені, мИла. а
Подай коралеві устА, b
Рам'ям обвинися що сИла, а
Красуне, сміхуне пустА, b
Я в душу красуні не вІрю, c
Я вірю в красуні устА! b
(В.Пачовський)*

*Що там – зрада чи любОв? а
Плеще, хлюпається шкЛЯнка, b
Ну ж, веселко, ну ж, кохАнко. b
Щоб минулась чорна тУга, c
Щоб забулась зла нарУга, c
Вип'єм швидше! Вип'єм знОв! а
(Г.Чупринка)*

*Мов пагуба якась, мені цей дІм, а
Він ворог мій, нема спокою в нІм, а
Буває, часом не знаходжу мІсця, b
Але таки щовечора назАд c
Вертаюся додому, серцем рАд, c
Що знову втік од балагана мІста. b
(Р.Чілачава)*

С. з однією римою або неримований зустрічається дуже рідко.

СекстИлья (від лат. - шостий) **іспАнська** – національний різновид секстини. Пишеться 3-4-стопним ямбом:

Будь славен, Боже України,	У – У – УУ У – У
Скрізь, де людей звучить язик,	УУ У – У – У –
Давай оновлення з руїни,	У – У – УУ У – У
Животвори наш людський вік.	УУ У – У – У –
Нам твій наказ у серцю мати,	У – У – У – У – У
З ним жити, йти і здобувати.	У – У – УУ У – У

(Ю.Луца)

СекстИна (від лат. - шостий) **епічна, звучАйна** – різновид секстету, особлива форма шестивірша, яка складається з чотиривірша з перехресним римуванням і двовірша (коди) з парним римуванням: абабсс. Італійського походження. Пишеться С., як правило, 5- або 6-тистопним ямбом:

На шлях я вийшла ранньою весною	У – У – У – УУ У – У	а
І тихий спів несмілий заспівала	У – У – У – УУ У – У	б
А хто стрівався на шляху зо мною,	У – У – УУ У – У – У	а
Того я щирим серденьком вітала:	У – У – У – УУ У – У	б
Непевна путь, мій друже, в нас обох, —	У – У – У – У – У –	с
Ходи! Шлях певний швидше знайдем вдвох.	У – У – У – У – У –	с

(Леся Українка)

Септима (від лат - сьома), **семивірш** – строфа із семи віршів, розмір і римування може бути довільним:

Цілуй палкіш, дай в очі глЯнуть!..	а
Уста твої так рано в'Януть,	а
А із очей твоїх кринИць	б
Крізь радість віє чорний хОлод	с
Та чорна зненависти мІць	б
І – в іскрах сміху знову тАнуть...	а
Веселі ми – і я, і... ГОлод...	с

(С.Черкасенко)

Так де ж обійми, де уста рожЕві,	а
Де силуети юні і крихкІ,	б
Загублені у місячному мрЕві	а
Рожеві рибки – сяючі рокИ,	б
Роковані на спогади травнЕві,	а
На сльози листопадні, на думкИ –	б
Важкі льоди на скованому нЕбі?..	с

(Н.Білоцерківець)

Несуть своє серце, теплО	а
І першу жадобу – кохАти.	б
Вони ще не звикли зітхАти	б
За тим, чого ще не булО.	а
Складають пожитки у клУнок,	с
Лягають на нари в кутОк	с
І вішають очі на грАти.	б

(Є.Сверстюк)

Силабічна (від лат. – склад) **систЕма віршувАння** - система віршування, яка передбачає рівноскладовість, поділ віршового тексту на ритмічні одиниці, які рівні між собою за кількістю складів. Суть С. с. в. полягає в тому, що за одиницю ритму береться склад безвідносно його якості. Окрім рівної кількості складів (від 4-х до 13-ти) при невпорядкованому вільному розташуванні ненаголошених та наголошених, силабічний вірш характеризується також парним римуванням, метричною константою, тобто коли наголос припадає на клаузулу та на відповідний склад перед цезурою, котра ділить віршовий рядок на дві рівновеликі частини:

Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться;

О, як моє болить серце, а сльози не ллються.

(І.Котляревський)

—U—U—U—U||UU—U—U

UU—U—U—U||U—UU—U

Розмір силабічного вірша визначають два фактори: 1) кількість складів (підраховуються склади до останнього наголошеного складу у вірші), 2) розташування цезур.

Найпоширенішим розміром української силабіки є 13-складник з цезурою після 7-го складу (7+6).

У світовій версифікації визначають поезії, схильні до абсолютного силабізму. Наприклад, японська поезія, оскільки в японській мові всі склади однакові, навіть відсутній музичний наголос. Також С. с. в. властиве романським мовам, а серед слов'янських – польській. Найстарішими зразками С. в. є віршові вставки до ірландських саг, старофранцузькі віршові тексти «Кантілена про святу Євлалію» та «Житіє Олексія». В українській поезії С. в. поширилося в XVI-XVIII ст. (творчість Д.Братковського, К.Саковича, Л.Барановича, К.Зиновієва, І.Величковського, С.Дівовича).

Силабо-тонічна систЕма віршувАння заснована на принципі рівномірності, вибудованої на однаковій кількості стоп у вірші; поєднує силабічний і тонічний принципи і базується на чергуванні наголошених і ненаголошених складів. Розмір вірша у С.-т. в. визначають три фактори: 1) характер самого метра (ямб, хорей...); 2) кількість стоп цього метра у конкретному вірші; 3) місце цезури (або цезур, якщо їх дві).

За час свого історичного розвитку перебрала від античної назви метрів (ямб, хорей, дактиль та ін.), але самі терміни набули в ній цілком іншого значення. Найчастіше вживаються такі метри: хорей, ямб, дактиль, анапест, амфібрахій.

Силабо-тонічний вільний вірш, вільний вірш, БАйковий вірш – варіація силабо-тонічного вірша, при якій певна кількість стоп у віршах не витримується, тобто кожен вірш може мати свою довжину, свою кількість стоп.

-Я Сонце б засліпив, - розхвастався Ліхтар, -

Якби мене хтось підійняв до хмар.

За що йому та слава?

Аж обидно:

Воно ж сія, коли надворі видно!

U— | UU | U— | U— | UU | U—

U— | U— | UU | U— | U—

U— | U— | U— | U

UU | —U

U— | U— | U— | U— | U— | U

(В.Симоненко)

Найчастіше зустрічається у байках і пишеться зазвичай ямбом. Добре передає розмовні інтонації. На відміну від верлібру, у вільному вірші рядки різностопні, проте однієї метричної форми: вільний ямб, вільний хорей, вільний дактиль тощо.

Скандування (лат. – *розмірено читаю*) – прийом для визначення метрики і її закономірностей в межах певного рядка; прочитання вірша, при якому нарочито підкреслюються опорні ритмічні одиниці (наголошені склади, відокремлені стопи, долі), що дозволяє визначити, до якого ритмічно-інтонаційного типу належить певний віршовий рядок.

Сонет (від прованс. - *пісенька*) **класичний, італійсько-французький** – старовинна канонічна форма вірша, яка виникла в XIII ст. в Сицилії. 14-рядковий вірш, написаний 5- чи 6-стопним ямбом. Цей розмір для С. використовується у східнослов'янських, англійській, німецькій, голландській та скандинавських літературах. У італійській та іспанській поезії його замінює 11-складник, у французькій – 12-складник, у польській – 13-складник.

Поділяється на два катрени і два терцети, використовується п'ять рим у певному порядку: **abba/abba/ccd/ede**.

Прикладом такого класичного сонета є поезія М.Зерова «Київ з лівого берега»:

<i>Вітай, замріяний, золотоголавий</i>	У- У- УУ УУ У- У
<i>На синіх горах... Загадався, спить,</i>	У- У- У//У У- У-
<i>І не тобі, молодшому, горить</i>	УУ У- У- УУ У-
<i>Червлених наших днів ясна заграва.</i>	У- У- У- У- У- У

<i>Давно в минулім дні твоєї слави.</i>	У- У- У- У- У- У
<i>І плаче дзвонів стоголоса мідь,</i>	У- У- УУ У- У-
<i>Що вже не вернеться щаслива мить</i>	УУ У- УУ У- У-
<i>Твого буяння, цвіту і держави.</i>	У- У- У- УУ У- У

<i>Але, мандрівче, тут на пісках стань,</i>	УУ У- У- У- У-
<i>Глянь на химери барокових бань,</i>	УУ У- УУ У- У-
<i>На Шеделя білоколонне диво:</i>	У- УУ УУ У- У- У

<i>Живе життя, і силу ще таїть</i>	У- У- У- УУ У-
<i>Оця гора, зелена і дрімлива,</i>	У- У- У- УУ У- У
<i>Ця золотом цвяхована блакить.</i>	У- УУ У- УУ У-

Має певні нормативи щодо змісту та його компонування: катрени є своєрідним заспівом, у якому формулюється тема (1-й катрен), поглиблюється і наступає її злам (2-й катрен), а терцети є виспівом (розв'язкою): у 1-му терцеті дається тема, антитетична тій, яка фігурувала спочатку, а 2-й терцет розв'язує суперечність між тезою і антитезою, утворюючи т. зв. «сонетний замок». Форму С. розглядають як філософську, бо в його композиції вбачається гегелівська тріада: теза, антитеза і синтез.

Найбільшого розвитку С. досяг у творчості Франческо Петрарки (1304-1374), який остаточно встановив число і порядок рим у творі.

За час свого застосування у поезії С. виявив себе у двох різновидах – у класичному або італійсько-французькому та в шекспірівському або англійському.

Перший оригінальний український силабічний С. зустрічаємо у творчості А.Метлинського – «Бандура». О.Шпигоцький у формі С. переробив один із віршів Сафо. До С. зверталися Л.Боровиковський, М.Шашкевич, Ю.Федькович, Б.Грінченко, Леся Українка. Найповніше свої можливості С. розкрив у творчості І.Франка:

*Голубчики, українські поети,
Невже вас досі нікому навчити,
Що не досить сяких-таких зліпити*

Рядків штирнадцять, і вже й є сонети?

*Пятистоповий ямб, мов з міді литий,
Два з чотирьох, два з трьох рядів куплети.
Пов'язані в дзвінкі римові сплети -
Лиш те ім'ям сонета слід хрестити.*

*Тій формі й зміст най буде відповідний;
Конфлікт чуття, природи блиск погідний
В двох перших строфах ярко розвертаєсь.*

*Страсть, буря, гнів, мов хмара, піднімаєсь,
Мутить блиск, грізно мечесь. Рве окови,
Те при кінці сплива в гармонію любови.*

Вершиною розвитку українського С. можна вважати творчість поетів-неокласиків М.Зерова, П.Филиповича, М.Рильського, Ю.Клена, М.Драй-Хмари, а також Б.-І.Антонича, Є.Маланюка, М.Ореста, А.Малишка, Д.Павличка.

СонЕт (від прованс. - пісенька) **«безголОвий»** - форма вільного сонета, композиція якого включає один катрен і два терцети. Зразком є поезія М.Філянського «Як весело між вас...»:

*Як весело між вас, зелені, повні хвилі,
Як пісні весело з-над вас самій летить
І, поглядом німим з могили на могилу
Літаючи, про час, про інший, гомонить...*

*А там, далеко ген, де берег ваш синіє,
Як гарно марити, що серце й там замліє,
Залететься радістю, уп'ється, затремтить,
Що чорний сум землі вже тихне, вже німіє,
Що вже проснувся Пан, і в струни золотії
Вінок трояндовий — між смішками — летить*

СонЕт (від прованс. - пісенька) **«перевЕрнутий»** - форма вільного сонета, строфи у якому розташовані у зворотному від класичного порядку: 1) два терцети і два катрени:

*Десь, кажуть, є край той, де доля зорить,
Де серце надбите не стогне щомить,
Де люди не знають незгоди.,*

*Де щастя рожжеве сія та горить,
Де сповнено кожне бажання та хіть,
Де мрія й є право свободи.*

*І люди шукають країни тії,
В ній бачать свої ідеали, -
Шукають і будуть шукати її,
Як перш колись другі шукали.*

*А тільки б подати їм світло святе,
Щоб люди не стали сліпими, -
Побачити б миттю, що щастя злоте
Блищить та хожєє між ними.*

(І.Стешенко)

2) терцети можуть розміщуватися між катренами:

*Людина має в глибині
Сердечній, мов на троні, Змія;
На кожне «хочу», кожне «смію»
Він, жовтий, прорікає: «Ні!»*

*Полонять зір тобі Наяди,
То мовить Зуб, митець заглади:
«Пильнуй обов'язків своєї!»*

*Ти сад ростиш, свій віриш і діти,
Але говорить Зуб: «Радіти
Чи будеш завтра між живих?»*

*Серед надії і спонуки
Ще дня людині не було,
Щоб остороги не прийшло
Від ненависної гадюки.*

(Ш.Бодлер)

Широко застосовується у творчості французьких символістів (Ш.Бодлер, П.Верлен).

Сонет (від прованс. - пісенька) **половинний, напівсонет** – оригінальна форма семивірша: поєднання одного катрена і одного терцета, при цьому два вірша терцета римуються між собою, а третій – з якоюсь парою віршів катрена. Трансформований напівсонет представлений у творчості С.Крижанівського:

*Де антологія – питаю Вас, -
Присвячена поетам і сонетам?
Немає часу? А чому є час?
Вину? Знанню? Лаурам і Джульєттам?*

*Стрибків, ривків і пристрастей хвилиних
Поезія й наука не терплять,
Як і сонети справжні – половинних.*

Сонет (від прованс. - пісенька) **«хвостатий»** - форма вільного сонету, у якій до 14-ти рядків класичного сонету додається 15-й рядок, який здебільшого римується з 13-м, становлячи другий «замок». Зразком такого сонета є поезія П.Филиповича «Гете».

*Минули пристрасті, змагання і труди,
А він ще промовля з погаслого сторіччя.
Одверте і ясне горить його обличчя,
І пильно в далечінь сягає зір твердий.*

*Мов цвинтарні гаї, сплять ваймарські сади,
В Європі збройний гук і чад середньовіччя.
Але на обрії зростає робітнича
Республіка — і він вдивляється туди.*

*Не вертерівський жаль, не олімпійський спокій,
Що крізь мінливі дні і бистроплинні роки
Шукає сяєва незмінної краси, —*

*Із Фавстових рамен старі зірвавши шати,
Бажання все спізнатъ і дум порив крилатий
У спадщині своїй найкращій віддаси*

Тим, що воліють світ новий побудувати.

СонЕт (від прованс. - пісенька) **БІлий** - форма вільного сонету, у якій дотримано усіх жанрових ознак класичного сонету, але відсутня рима (Д.Павличко «Голгофа»):

*Це страшно, як людину розпинають,
Не йнявши віри їй, що Бог вона;
Плювками прибивають до хреста
Невинну душу, генієм поияту.*

*А ще страшніше, як знімають ката
З охрестя справедливої ганьби,
Навколішки стоять докруг мерця
І ждуть в мольбах, що він от-от воскресне.*

*Одна голгофа споконвік була:
Розбійник і творець висіли поруч,
І в темряві не розрізняли їх.
Та ми повинні бачити при світлі,
Де вбитий Бог, а де всесвітній хам,
Що перед смертю розпинав народи.*

СонЕт (від прованс. - пісенька) **ніМЕцько-російський** – сонетна форма, яка за внутрішньою композицією і системою римування повністю повторює нормативи італійсько-французького сонета, але замість силабічного вірша, властивого класичному сонетові, використовується силабо-тонічний 5- або 6-стопний ямб. Такий сонет властивий українській поезії:

СУНИЦІ

*Верхами сосон шум іде розлогий
І хмарою пухнастою темнить
Високий день і осяйну блакить;
У буйних травах плутаються ноги.*

*Отак би тут упасти край дороги,
Примкнувши вії, і хоча б на мить
Од псів гавкучих солодко спочить,
Од нищих душ, підступства і тривоги.*

*А там, по хвилі набожного сну,
Натрапить знов на риму голосну,
На ритми, десь у серці позосталі;*

*І, соків земляних відчувши міць,
Розплющить очі і зустріть коралі
Таких веселих запаших суніць.*

(М.Зеров)

СонЕт (від прованс. - пісенька) **шекспірівський, англійський** – розвинувся у творчості В.Шекспіра. За формальними вимогами простіший, ніж класичний (італійсько-

французський) сонет. Має три катрени, які не пов'язані між собою фонетичним уподібненням рим, а двовірш має парне римування.

ВАСИЛИСК

*Собі за знак я вибрав василиска:
Над стягами – його жорстокий зів,
І, сповнений отрутою князів,
Горить мій василиск у пільмі бойовиська.*

*Невільничая гадь, що – завжди, скрізь і близько
Біжить од царськості його, що гнів
Убрав у силу дивную огнів
І ударяє їх безжалісно і різко.*

*Я взяв собі за знак - немилосердя,
Що надо мною – втіленим драконом;
Його брильянтове, сліпуче осердя
Дарує зло палахкотливим сконом.*

*На свисти, на виття, на полахливі кроки
У світлі білому цвіте мій гордий спокій.
(Ю.Лука)*

Сонет (від прованс. - пісенька) **«культу Авій»** - форма вільного сонета, один з віршів має інший, довший або коротший, розмір, ніж решта. Наприклад, сонет М.Зерова «Князь Ігор», де в останньому вірші замість 5-стопного ямба використано 6-стопний:

<i>Князь Ігор очі до зеніту зів</i>	У- У- УУ У- У-
<i>І бачить: сонце під покровом тьмяним.</i>	У- У- УУ У- У- У
<i>Далека Русь за обрієм багряним,</i>	У- У- У- УУ У- У
<i>І горе чорний накликає Див.</i>	У- У- УУ У- У-

<i>Та не вважає князь на віщий спів:</i>	УУ У- У- У- У-
<i>«Нум, русичі, славетні дні спом'янем,</i>	-- УУ У- У- У- У
<i>Покажем шлях кощеям препоганим</i>	У- У- У- УУ У- У
<i>До лукомор'я голих берегів».</i>	УУ У- У- УУ У-

<i>А любо Дону шоломом зачерпни!</i>	У- У- У- УУ У- У
<i>Одважний князю, ти не знаєш смерти,</i>	У- У- УУ У- У- У
<i>Круг тебе гуслі задзвенять, тебе</i>	У- У- УУ У- У-

<i>Від забуття врятують і полону.</i>	УУ У- У- УУ У- У
<i>В стременах став, зорить. А кінь гребе</i>	У- У- У- У- У-
<i>І ловить ніздрями далеку вогкість Дону</i>	У- У- УУ У- У- У- У

Сонет (від прованс. - пісенька) - **акровірш** (від гр. – зовнішній, крайній рядок) - форма вільного сонета, у якому перші літери кожного з 14-ти рядків творять певне слово або словосполучення:

*Хуртовина скажена в'ється в полі.
Аж свище вітер. Вже нема доріг.
Й провідний дзвін ніхто б учуть не зміг,
Жадання повний вдома буть, - ніколи!*

*Інакше, як до хаоса сваволі,
Вести не може божевільний сніг.
Елегій чарівних та знання любих втіх
Уже не знати нам у сніговім околі.
Кривавий розіп'явсь над світом смок,
Розпушта з голодом ведуть танок...
А нам?.. Чи жде нас де краси країна?
І глас роздавсь, мов великодній дзвін:
«Надії промінь я – не труп, не тїнь,
А край краси і правди – Україна!»
(А.Казка)*

СонЕти (від прованс. - пісенька) **вільні** – поетичні форми, близькі до сонетної, але від класичних сонетів відрізняються окремими ритміко-композиційними елементами, зокрема, зміною загальної конфігурації рим та зміною кількості стоп або рядків. Це «хвостаті», «кульгаві», «безголові», «кострубаті» сонети, а також брахісонет, сонетоїди, «перевернуті» сонети тощо.

СонЕтний замок – умовна назва, яка застосовується у характеристиці внутрішньої композиції класичного (італійсько-французького) сонета. Такий сонет має певні нормативи щодо змісту та його компонування: катрени є своєрідним заспівом, у якому формулюється тема (1-й катрен), поглиблюється і наступає її злам (2-й катрен), а терцети є виспівом (розв'язкою): у 1-му терцеті дається тема, антитетична тій, яка фігурувала спочатку, а 2-й терцет розв'язує суперечність між тезою і антитезою, утворюючи т. зв. «сонетний замок».

СонетОїд, «фальшИвий» сонЕт (від прованс. - пісенька) – 14-рядкова форма вірша, у якій порушено правила класичного сонета, наприклад, у катренах трапляються різні рими, у строфах міняється розмір тощо:

*Як чорна хвиля поєднала нас,
Так нас і розлучає чорна хвиля,
Коли, здається, млявістю безсилля,
Мов льодом скутий, зупинився час.*

*Що ж! Іншим – втіхи, радощі дозвілля,
Нам – безнадій нести гіркий запас,
Нам – дійсність без оман і без прикрас,
Нам – зібраність, важка, як божевілля.*

*Нам – однієї прагнути мети:
Крізь біль, крізь бруд, крізь тундру пронести*

*Свого мистецтва полум'я високе,
Щоб, подолавши просторінь і роки,
Його вогні в майбутньому колись
На виправдання наше зайнялись.
(Г.Кочур)*

Спенсерова строфаА – різновид нони – дев'ятирядкової строфи; назву отримала від імені творця – англійського поета Е.Спенсера (XVI ст.), що використав її у поемі «Королева фей». Схема римування – **abab/bcbc/c**. Перша рима охоплює два вірші, друга – чотири вірші, а третя – три вірші, при цьому чергуються чоловічі й жіночі рими. Основою

строфи є 5-стопний ямб, яким написані вісім рядків, а в останньому – дев'ятому – з'являється 6-стопний.

С. с. була використана Дж.Байроном у поемі «Паломництво Чайльд Гарольда».

В українській літературі нею скористався П.Куліш:

<i>Цілуються з тобою всі, лілеє,</i>	У- УУ У- У- У- У	a
<i>Хто світ побачив у твоїй ограді,</i>	У- У- УУ У- У- У	b
<i>Метелики легкі, жуки важкії,</i>	У- УУ У- У- У- У	a
<i>Піддаючися красоти принаді.</i>	УУ У- УУ У- У- У	b
<i>Я ж, мов чужий в принаднім вертограді,</i>	УУ У- У- УУ У- У	b
<i>Віддалеки дивлюсь на цілування</i>	УУ У- У- УУ У- У	c
<i>І мовчки віддаюсь моїй досаді:</i>	У- УУ У- У- У- У	b
<i>Яке безрозумне надуживання</i>	УУ У- УУ УУ У- У	c
<i>Святих любови прав і жизні занедбання.</i>	У- У- У- У- УУ У- У	c

СпондЕй (від гр. жертвоне узливання) – в античному віршуванні стопа з двох коротких складів; у силабо-тоніці – з двох наголошених (– –).

<i>В сумні пісні впелелися жартівливі,</i>	У- У- У- УУ У- У
<i>Народне серце билося у співі –</i>	У- У- У- УУ У- У
<i>Те, що у муках билося колись.</i>	– – У- У- УУ У-

(М.Рильський)

Як правило, у силабо-тоніці С. є не основною стопою, а допоміжною у творах, написаних ямбом або хореем.

Станси (від іт. - зупинка) – невеликий ліричний вірш, що виник у західноєвропейській поезії на початку ХІХ ст., медитативного, любовного чи елегійного змісту; складається з кількох катренів, у яких кінець строфи збігається з кінцем речення, а кожен катрен містить розвинену і завершену думку:

*На тебе пожовклим листям повіє з осінніх садів.
Пелюстками осінніх квітів вітри доторкнуться віч.
Та, може, душа й вітчизна щезнуть в проваллях віків
Або ж ти знайдеш свій спокій, як візьме в обійми ніч.*

.....
*Свій спокій знайдеш в могилі, і розів'ється помислів рій.
Вони заберуть з собою спогадання про сад і двір.
Відлунням твоєї сповіді, марень твоїх і надій
Залишиться музика голосу і світло далеких зір.*

З. Гамсахурдіа, переклад П.Осадчука

Прикладом використання С. є цикл І.Франка «Буркутські станси».

Стопа (лат. – нога, ступня) – умовна одиниця ритму у античній (метричній) і силабо-тонічній системах віршування. З її допомогою визначається віршовий розмір. Це група складів, у якій один довгий склад поєднується з певною кількістю коротких (у античній (метричній) системі) або один наголошений склад сполучається з декількома ненаголошеними (у силабо-тоніці).

В українському віршуванні С. бувають двоскладові (ямб, хорей, пірихій, спондей), трискладові (дактиль, амфібрахій, анапест, бакхій, молос) і чотирискладові (пеон).

За порядком розміщення наголосу С. називається високою, якщо всі склади наголошені (спондей, молос), висхідною, якщо закінчується наголошеним складом (ямб, анапест, бакхій), і спадною, якщо починається наголошеним складом (хорей, дактиль, антибакхій). Розрізняють закриті С., що мають наголос на початкових та

прикінцевих складах (амфімакр), та перехідні, де крайні склади ненаголошені (амфібрахій). Число стоп у вірші буває різним, але їх мусить бути не менше двох і не більше шести, бо вірші з меншою чи більшою кількістю стоп є негармонійними.

Строфа (від лат. - *оберт, зміна, коло*) – фонічно викінчена віршова сполука, яка повторюється у поетичному творі і виділяється за рядом ознак: клаузула, рима, римовий інтервал, розмір, синтаксична завершеність мовного періоду, літературний канон. Найбільша ритмічна одиниця поетичного твору. Відділена від суміжних поєднань, віршів великою паузою, завершенням римового ряду, комбінацією розмірів, представлена ритміко-синтаксичною цілісністю. Особливості першої С. твору, як правило, переносяться на всі наступні строфи. Характер С., обраної поетом, залежить від змісту вірша і естетичних смаків митця, від завдань, які він ставить перед собою. Великі жанрові форми вимагають складних строф, пісенні твори – простих для відтворення і запам'ятовування тощо.

Строфи (від лат. - *оберт, зміна, коло*) **прості** – дво-три- та чотиривіршеві строфи: дистих (двовірш), терцет, катрен.

Строфи (від лат. - *оберт, зміна, коло*) **складні** – строфи, що включають більше, ніж чотири вірша, - п'ятивірш (пентина), секстет, октет, наона та ін.

Строфіка (нім., від лат. – *оберт, зміна, коло*) – розділ віршознавства, який вивчає строфи, класифікує, досліджує їх історію та зв'язок з іншими літературними явищами.

Строфічне (від лат. - *оберт, зміна, коло*) **кільце** – композиційний прийом, суть якого полягає в тому, що певні елементи (віршові рядки) повторюються на початку і в кінці строфи, утворюючи своєрідну рамку. Властиве рондо та тріолету.

СтрофОїди (від лат. - *оберт, зміна, коло*) – твори, у яких поділ на строфи ледь помітний; у них групи, подібні до строф, мають довільну кількість віршів, свій власний спосіб римування. Приклади С. можна знайти у творчості поетів, схильних до епічної манери письма.

*О, повернись, якою Ти була
Сто літ тому, і тисячу, і вчора!
...Отруйні ріки вбрід перебрела.
І княжі тіні похилили чола.
Ти Русь. Ти давня. Київська. Ще та,
чий меч святили у соборах Лаври,
І на рельєфах древнього щита
Світився горем профіль Ярославни!*

*Був вітер – сторож всіх твоїх границь.
Був теплим дух великих медозборів,
І темним – пурпур княжих багрянлиць,
І світлими – хрести Твоїх соборів.*

*Невже ж до нас Твій голос не озветься,
Коли нащадки ходять по гробах?!*

*На тій землі, де зводили фортеці,
Тепер стоїть бетонний саркофаг.*

*Уламки смерті робот підмітає.
І квітки вже сахається бджола.
Спитай в Дніпра – чи він ще пам'ятає
Тебе таку, якою Ти була?*

*О, як за все, що зроблено, простити?
В яких віках засне оця біда?*

*...Приходив князь. Хотів киян хрестити.
Але була вже мертвою вода.
(О.Пахльовська)*

Т

Танка (япон. - коротка пісня) – особлива форма короткого вірша з п'яти неримованих віршів, де 1-й і 3-й вірші мають по п'ять складів, а інші – по сім: 5+7+5+/7+7. Три перші вірші висловлюють якесь почуття, переживання, тобто виражають головну думку, а четвертий і п'ятий містять думку-висновок. Властива японській поезії (походить з раннього японського середньовіччя – VII-VIII ст.). Головними рисами є сконденсована образність, сугестивність, наявність підтексту, евфонія:

*Жовтенний жовтень
Жонглює жваво жезлом
Жовтим. Жалісна
Жалійка жадібно
Журиться... Журавлівка.
(О.Лукул)*

Неримована форма, однак інколи в перекладах і стилізаціях використовується одна рима для 5-складних віршів, а друга – для 7-складних. Перекладають Т. переважно різностопний ямбом з римами або асонансами.

В українську поезію увів В.Поліщук – «Танки про цвіт черемхи в дощ» (1929), «Танка» (1930), «Три танки М.Скрипникові» (1931).

*Тихий дощ дзвенить
По черемхових листках –
Зелень, як вода.
В ній прозорий запах став
Обважнілих білих грон.
(В.Поліщук)*

Тверді, класичні, канонічні строфічні форми – окрема група строфічних форм, які відзначаються жорсткими вимогами щодо композиції. Склалися у процесі розвитку практики віршування, частина з них має фольклорне походження. Вважається, що більшість з них є продуктом перехідної доби від Середньовіччя до Ренесансу. Від поета вимагають майстерності і відчуття слова, їх використання свідчить про високу поетичну культуру митця. Як правило, набули характеру завершених поетичних творів, ставши інтернаціональними. За генетичною ознакою виділяють три групи канонічних строф (за І.Качуровським): 1) строфи античного походження; 2) строфи романського походження (віланель, віреле, глоса, канцона, секстина, сонет, терцини, тріолет, ритурнель, рондо, рондель); 3) строфи східного походження (газель, рубаї, танка).

Терцет (від італ. - третій) – найпростіша 3-віршева строфа, де рядки поєднуються однією римою:

Спіткнись, і спинись, і вернись у той дім, а
Що був тимчасовим притулком твоїм, - а
ти світло забув погасити у нім. а

(А.Кичинський)

На основі Т. розвинулися тверді строфічні форми: терцина, рондо, рондель, тріолет, віланель, ритурнель, ле та віреле, солеа.

Терцини (від іт. – третя рима) – оригінальна строфічна форма, пов'язана із поемою Данте «Божественна комедія». Складається з трьох рядків і характеризується обов'язковою схемою римування – **aba/bcb/cdc...**: кожна рима є потрібною, крім першої й останньої строф, де вона подвійна. Тому Т. ще називають «ланцюговою» строфою.

Щоб стати завершеним, твір, написаний Т., має закінчуватися одним окремим віршем, який римується з другим віршем останньої строфи:

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

Прийми ж сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри; хоч гіркий, та вільний,
Твоїй будучині задаток слізьми злитий,

Твоєму генію мій скромний дар весільний!

(І.Франко)

Кожна поезія, написана Т., становить одну велику строфу, яку побудовано за формулою: $3n+1$, де 3 – кількість віршів у Т., n – кількість Т., а 1 – заключний вірш. Т. поширилася в Італії у творчості Аріосто, Кадуччі, Альфієрі. Італійська терцина писалася лише 11-складником.

Серед слов'янських поетів Т. послуговувались О. Пушкін, А.Міцкевич. Ю.Словацький. першими українськими терцинами стали силабічні терцини П.Куліша.

Тесис (гр. - спад) - у античному віршуванні слабка частина стопи (власне короткий склад).

Тонічне (від гр. - наголос) **віршування, квалітативне віршування** - система віршування, основою якої є однакова кількість наголосів у віршах при відсутності поділу їх на стопи. Кількість наголосів визначає розмір віршорядка: він може бути 2-, 3- і т.д. наголошеними. Найчастіше спостерігаються 3- і 4-наголошені рядки. Ненаголошені та напівнаголошені слова виконують лише допоміжну й варіативну роль у витворенні тонічного розміру. В основі тонічного вірша – особлива ритмічна одиниця – доля, яка, на відміну від стопи силабо-тонічної системи, має неоднакову кількість складів: наголошений (опорний) склад кожної долі може бути оточений рядом ненаголошених складів, які розташовуються у ній довільно.

У долині село лежить, UU—UU—U—
Понад селом туман дрижить, UUU—U—U—
А на горбі край села UU—U—U—
Стоїть кузня немала. U—UUU—

(І.Франко)

До основних ознак Т. в. належать обов'язкова наявність у ньому рими, якій надається велике ритмотворче значення, і такі особливості організації поетичної мови, як алітерації та асонанси, якими підкреслюються мелодійність й емоційність образів. Римування найчастіше суміжне або перехресне, іноді – тернарне. За розмірами Т. в. бідніше, ніж силабічне чи силабо-тонічне. В українській поезії найчастіше вживаються 3-наголошені та 4-наголошені вірші.

Тріолет (фр., від лат. - *троє*) - завершена віршова рефренна форма; виникла у середньовічній французькій поезії. Восьмивірш, у якому перший вірш тричі (1-й, 4-й, 7-й вірші), другий – двічі (2-й, 8-й вірші):

Життя – яка то гарна річ!

Життя – прекрасна таємниця,

Втіх, чистих радощів криниця...

Життя – яка то гарна річ:

Злотистий день, кохана ніч,

Коханий сон й кохана сниться...

Життя – яка то гарна річ!

Життя – прекрасна таємниця!

(А.Казка)

Іноді в Т. повторюється не незмінний вірш, а його варіант, але з тією ж римою.

Т. трапляються у творчості І.Франка, М.Вороного, М.Драй-Хмари, П.Тичини, Д.Загула, А.Казки (цикл «Тріолети про тугу»).

Може використовуватися не лише як закінчена віршова форма, але і як строфа, прикладом є поезії Р.Чілачави «О мамо, відчини балконні двері» та «Осінь на шляху Мартвілі».

Туюг – віршова форма тюркомовних літератур; чотиривірш з омонімічними та каламбурними римами й редифом за схемою: **aaba**. Поетичний цикл «Туюги» створений М.Мірошніченком:

1. Мре гора в своєму долі

Й мовить моїй долі:

Будеш топтаною, сестро

У пилюці.

2. В саду затьохкав соловій –

Вслухайся, та не соловій,

Адже в коханій Твоєї

Куди красніше соло вій!

3. Я довго жив у яворів,

Аж поки й сам уяворів –

Мій корінь тягне воду відань,

Яку жене уяви рів.

Ф

Фігурний вірш – різновид зорової поезії, вірш, в якому синтезовано властивості звукових та візуальних мистецтв, втілені переважно у графічній формі. Поширений в українській поезії доби Бароко, а також у поезії другої половини ХХ ст.

Київ увечері

100жарів

нами100

Гу100

Глу100
 Чу100
 Промени100, -
 Про100рово
 на100яне
 мі100.

(М.Мірошниченко)

Х

ХОку, хОйку, хАйку – традиційний жанр японської пейзажної лірики, що виник у XVI ст., спричинений розвитком міської культури (Йоса Бусон, Масаока Сікі, Мацуо Басьо та ін.). Одна з найменших світових канонічних строф. Трирядковий неримований вірш, що утворився на основі першої півстрофи танка. Перший і третій вірші Х. складаються з п'яти складів, а другий – з семи, тобто вся строфа мусить мати рівно 17 складів. У Х. дається коротка сформульована думка:

*Наші голоси –
 Скорбні двійники
 Мов крила вітру в степу.*

(М.Ревакович)

В українській поезії до Х. зверталися В.Стус, В.Коломієць, М.Вінграновський, А.Мойсієнко.

ХорЕй (від гр. - хор), **трохЕй** (гр. - танцювальний) – двоскладова стопа, у якій перший склад є довгим (античне віршування) або наголошеним (у силабо-тоніці) (–U). Наголоси у віршах, написаних хорейним метром, припадають на непарні – 1-й, 3-й, 5-й, 7-й тощо – склади.

<i>Я гадаю, чи не вдасться</i>	–U		–U		UU		–U
<i>В темну нічку під Купала</i>	–U		–U		UU		–U
<i>Здибать в лісі квітку щастя,</i>	–U		–U		–U		–U
<i>Що надовго десь пропала.</i>	UU		–U		–U		–U

(Г.Чупринка)

Вірші з більшою, ніж шість, кількістю стоп, зустрічаються досить рідко. На відміну від ямба, у Х. нахил до варіювання кількості стоп у вірші є менш вираженим.

В українській поезії є одним з найпоширеніших метрів, домінує у фольклорних стилізаціях та дитячій поезії.

Ц

ЦезУра (лат. – розсічення, розріз) – це ритмічно-інтонаційна внутрішня пауза, якою віршовий рядок членується на два, а іноді – на три піввірші – рівні або нерівні. Втілюється у відповідній інтонації, яка надає довгому віршеві чіткішого звучання, що дає підстави вважати Ц. одним із елементів ритму. 5- та 6-стопні вірші обов'язково мають Ц.

*Вночі зійшли сніги. // Дихнув, розкрившись
 млосно,*

U– | U– | U–//U– | U– | U– | U

Запаморочив сад // - живий гарячий ґрунт.

U– | UU | U–//U– | U– | U–

І огорож старих // напівзотлілі лози

UU | U– | U–//UU | U– | U– | U

Болючо пронизав // життя зелений струм.

U– | UU | U–//U– | U– | U–

(І.Жиленко)

Поезії з Ц. набувають урочистості та епічного звучання.
Розрізняють малу і велику Ц., а також чоловічу і жіночу Ц.

Ш

Шумка, чабарАшка, козачОк - віршовий розмір, характерний для однойменного музичного твору, який передбачає 6 або 8 складів у вірші. Цезурованими є лише 6-складові. Римування парне.

Наприклад, 8-складова Ш.:

<i>Дише тишею долИна.</i>	-U-UUU-U
<i>Йде березняком дівчИна...</i>	-UUU-U-U
<i>(Л.Глібов)</i>	

Я

Ямб (від гр. - напасник) – двоскладова стопа, у якій другий склад є довгим (античне віршування) або наголошеним (силабо-тоніка) (U-). Наголоси у віршах, написаних ямбічним метром, припадають на парні – 2-й, 4-й, 6-й, 8-й тощо – склади.

<i>Сумний П'єро вам на плече</i>	U- U- UU U-
<i>Схиляє стан гнучкий, дівочий</i>	U- U- U- U- U
<i>І з ніжним виразом очей</i>	U- U- UU U-
<i>Вам щось сумне крізь сміх шепоче.</i>	U- U- U- U- U
<i>(Н.Лівицька-Холодна)</i>	

В українській поезії є найпоширенішою стопою. Використовується і за відсутності римування в межах строфи, власне у білих віршах:

<i>О полчища минулих поколінь</i>	U- UU U- UU U-
<i>Над ніжною фігуркою твоєю!</i>	U- UU U- UU U- U
<i>Всі, як солдати, в білих комірях</i>	UU U- U// UU U-
<i>Шкільних, у напрасованих сукенках,</i>	U-//UU U- UU U- U
<i>З ляльками на колінах, із книжками,</i>	U- UU U- UU U- U
<i>Притиснутими міцно до грудей...</i>	U- UU U- UU U-
<i>Як тисне час! Минає день за днем;</i>	U- U-//U- U- U-
<i>Одних нема, а інші – тільки тіні.</i>	U- U-//U- U- U- U
<i>(Н.Білоцерківець)</i>	

ДОДАТКИ

Таблиця 1

Амфібрахічні розміри в українській поезії

2-стопний амфібрахій	<u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u>	Припавши до дзбана Любовних утіх Душа моя п'яна Від пахощів їх. М. Вороний
3-стопний амфібрахій	<u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u>	Вночі на могилі високій Стою і дивлюсь навкруги, Степи тільки мріють широкі Та здалека темні луки... Б.Грінченко
4-стопний амфібрахій	<u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u>	Байдужа, весела вона танцювала А я, мов той привид, по залі блудив; Вона усміхалась, вона жартувала, Я ж тільки очима за нею слідив. (М. Вороний)
5-стопний амфібрахій	<u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u>	Дунаю, Дунаю! Наш діду старезний, коханий! Чого каламутний? Бо кров'ю упився та п'яний? Ревеш, скаженієш, аж горами хвилі постали, Шумують, гвалтують, зірвати силкуються скали... (М. Старицький)
6-стопний амфібрахій	<u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u>	Не чути в степу ні розмов, ані в небі вірлиного крику, Німує полягла дружина на зморених сном косогорах. Лиш сонце пісками веслує, жолоблячи путь жовтолику, І дзьоба заціплюють круки, напившись очей яснозорих. (Яр Славутич)
Вільний амфібрахій	<u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u>//<u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u>//<u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u> <u>—</u><u>—</u>	Не їється, не п'ється, не спиться – немов не живється. І навіть не знається, як ця хвороба зовється... пішов до ворожки – а та йому прямо сказала: «Ти Євою хворий. Вона тобі світ зав'язала» (А.Кичинський)

Таблиця 2

Анапестичні розміри в українській поезії

2-стопний анапест	uu uu uu uu uu- uu uu- uu uu uu-	Одспівала коса моя, Пахнуть теплі сіна. Переходжу лісами я – Тишина, тишина... (М.Рильський)
3-стопний анапест	uu uu- uu- u uu uu- uu- uu uu- uu- u uu uu- uu-	Коли потяг у даль загуркоче, Пригадаються знову мені Дзвін гітари у місячні ночі Поцілунки й жоржини сумні. (В. Сосюра)
4-стопний анапест	uu uu-//uu- uu- uu uu- uu- uu- uu uu-//uu- uu- u uu uu- uu- uu-	Стало тайною все. Стало жінкою все. Ні від кого вона не ховає лице, та не знає ніхто, що вона незвичайна, лише мені одному дано знати це. (П.Скунць)
5-стопний анапест	uu uu-//uu- uu- uu- uu uu-//uu- uu- uu- u uu uu- uu- uu- uu- uu uu- uu- uu- uu- u	Українці мої! Дай вам Боже і щастя і сил. Можна жити хохлом, і не згіркне від того хлібина. Тільки хто ж колись небо нахилить до ваших могил, Як не зраджена вами, зневажена вами Україна... (В.Баранов)
6-стопний анапест	uu uu- uu- uu- uu- uu- u uu uu- uu- uu- uu- u uu uu- uu- uu- uu- uu- u uu uu- uu- uu- uu- uu- u	І тебе вже оце не побачу довіку, мій краю коханий, Не побачу степів тих розкішних, гаїв тих співучих, І поляжу без слави в могилі німій і нікому не знаній І забудуть мене на Славуті-Дніпрі, на порогах ревучих. (П. Куліш)

Таблиця 3

Дактилічні розміри в українській поезії

2-стопний дактиль	-uu - -uu - -uu - -uu -	В чорні поля Гострі плуги. Чує земля голос жаги. (П.Филипович)
3-стопний дактиль	-uu -uu -u uuu -uu - -uu -uu -u -uu -uu -	Хвилями котиться голос, Мов розлягається луг; Тихо та гарно в садочку, Цвіту вишневого дух. (М. Старицький)
4-стопний дактиль	-uu -uu -uu - -uu -uu -uu -	Яблук рум'янець і пахощі трав Осені сипле бобровий рукав,

	-uu -uu -uu -u -uu -uu -uu -u	Крають плуги для нового засіву Землю від ран живиносних щасливу. (М.Рильський)
5-стопний дактиль	-uu -uu -uu -uu -u -uu -//uu -uu -uu - -uu -uu -uu -uu -u -uu -uu -uu -uu -	Мушля смаглява, зернятко смаглявого перла зріє в тобі! – та побачив я крізь каламуть: скелі, як груди, сорочку затоки роздерли, груди, як скелі, солоні й камінні стають... (І.Римарук)
6-стопний дактиль	-uu -uu -uu -uu -uu -u -uu -uu -uu -uu -uu -u -uu -uu -uu -uu -uu -u -uu -uu -uu -uu -uu -u	Плещуть на вогкому березі води ясні й переливні, Наче Гомерове море, старе, казкове, пурпурове. Наш Одиссей там тихенько розкажує спомини дивні Про нерухомі полярні краї й про цейлонські діброви. (М.Рильський)
Вільний дактиль	-uu -uu -uu -uu -uu -uu - -uu -uu -uu -uu -uu -uu -	Віє метелиця, Крутиться, мелеться, Котиться полем у млі; Килимом-хутрою падає, стелиться Сніг по замерзлій землі... (Г. Чупринка)

Таблиця №4

Хореїчні розміри в українській поезії

2- стопний хорей	-u -u -u - -u -u uu -	Рани гніву, Рани днів... Крик журливий Журавлів. (В.Сосюра)
3- стопний хорей	uu -u -u -u uu - uu -u -u -u uu -	Піднялися крила Сонних вітряків, І черешню білу Вітер розбудив. (М.Рильський)
4- стопний хорей	-u -u uu -u -u -u uu - uu -u -u -u -u -u -u -	Гей, на весла, щоб понесла Буря човен на простір, Де свавільний вітер вільний Гонить хвилі вздовж і вшир. (Г. Чупринка)
5- стопний хорей	-u -u -u uu -u -u uu -u -u -u -u -u -u -u -u uu -u -u -u -u	Білий місяць, чорним перевитий, Хмари за вікном у небі в'ються... Я люблю, коли є в домі діти, І коли вони вночі сміються... (М.Рильський)
6- стопний хорей	uu -u -u// -u uu -u uu -u -u// -u uu - -u -u -u// -u uu -u	Не журись, дівчино, в тугу не вдавайся, На свою долю ти не нарікай; В серці май надію, з нею сподівайся,

	UU -U -U// -U -U -	Що на землю прийде той жаданий рай. (М. Вороний)
7- стопний хорей	-U -U UU -U -U UU -U -U -U UU -U -U UU -U	Мріють крилами з туману лебеді рожеві, Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві. (В. Симоненко)
8- стопний хорей	-U -U UU -U// -U -U UU - -U -U UU -U// UU -U -U - -U -U UU -U// -U -U UU - UU -U UU -U// -U -U UU -	Я не знаю, де то було, - може снилося мені, Тільки серце не забуло про колишні, кращі дні. Десь в країні невідомій в щасті, в radoщах я жив, І, з журбою не знайомий, я не плакав, не тужив. (Д.Загул)
Вільний хорей	-U -U UU - -U -U -U - - - -U - -U -U UU -	Жовте листячко лежить, Сніг по ньому шелепить... Сніг... Сніг... Перший сніг... Сніг по листі шелепить... (В.Поліщук)

Таблиця №5

Ямбічні розміри в українській поезії

2- стопний ямб	U- UU U- UU U- UU U- UU	Ой стежечка Манюсінька Мов ниточка Тонюсінька... (А.Казка)
3- стопний ямб	U- U- U- U U- U- U- U- U- U- U U- UU U-	Висока сіра скеля, Така стара , як світ, Під нею зимна хвиля Сполохує граніт. (Б.Лепкий)
4- стопний ямб	U- UU U- U- U UU U- U- U- U U- U- UU U- U U- U- UU U- U	Я бачив, як зірниця впала, Як на снігу вона палала, Як сніг, біліший від лілеї, Вночі іскрився біля неї. (Д.Павличко)
5- стопний ямб	U- U- UU U- U- U U- UU U- UU U- U- U- U- UU U- U UU U- U- UU U-	Змішались квіти. О чудесний хаос, Де поруч із тюльпанами – ромен. Де чорних дві коси розколихались, До юнакових линучи рамен... (Р. Лубківський)
6- стопний ямб	U- U- U- U- UU U- U U- UU U- U- UU U- U- UU U- U- U- U- U U- UU U- U- UU U-	Тривожна ніч весни, туману й трясовиці, Мов моторошний цвіт відьомський, розцвіта. І струшена з небес на дно студне криниці Тріпочеться зоря, як риба золота. (М.Бажан)
7-	U- U- U- UU U- UU U- U	Люблю не раз вертатись до старого табурету,

стопний ямб	— — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — —	де кілька книжечок лежать завинених в газету. Коли з-за неба виринає ніч назустріч дневі, мов спомин, випливають із полиць слова вишневі. (Б.-І. Антонич)
8-стопний ямб	— — — — — — — — — — — — — // — — — — — — — — — // — — — — — — — — — // — — — — —	Садів Шевченка коло хат не білить цвіту сніг пахучий, І стерпли стомлені плуги, і зимна ніч морозом віє. Говорить сальвами земля, і новий гнів віщують тучі, І стогнуть звори і ліси від слів страшної літургії... (Т.Курпіта)
Вільний ямб	— — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — —	Голінна Білка раз, пустуя так І сяк, Стрибаючи легенько, А де чіпляючись з повагою тугенько, Неначе рак, Обачно вгору пхалась, Із долею добралась Трьохвічного дуба на самий шпиль. (П.Білецький-Носенко)

Таблиця 6

**Основи розміру (метру) вірша
у різних версифікаційних системах**

Антична (метрична) система	розташування довгих і коротких складів у вірші.
Силабічна система	• кількість складів у вірші до останнього наголосу включно; • кількість цезур та їх розташування в межах вірша; • кількість складів до останнього наголосу у кожному піввірші.
Силабо-тонічна система	• кількість стоп певного метра у вірші; • місце цезури та її характер.
Тонічна система	• кількість наголосів у вірші; • місце цезури та її характер.

Таблиця 7

**Розміри (метри) силабо-тонічної
системи віршування**

Основні розміри (метри)	Двоскладові	Хорей або трохей	— —
		Ямб	— —
	Трискладові	Дактиль	— — —
		Амфібрахій	— — —

Допоміжні розміри (метри)²	Двоскладові	Анапест	UU–
		Спондей	--
		пірихій	UU
	Трискладові	Молос або Тримакр	---
		Трибрахій	UUU
		Амфімакр	-U-
		Бакхій	U--
		Антибакхій	--U

Таблиця 8**Класифікація рим**

За частотністю вживання	банальні	Тож ходжу я в довгі ночі та зітхаю знов і <i>знОв</i> , Їй пісні сумні складаю про сумну мою <i>любОв</i> . (В. Симоненко)
	вишукані	Гроза погримувала грізно, були ми з нею <i>тет-а-тет</i> . Тремтіла річечка рогізна, човни ховала в <i>очерЕт</i> . (Л. Костенко)
За подібністю звучання	точні (глибокі)	Мов поцілунок крізь ву <i>Аль</i> – Чудний, нескінчений і <i>нІжний</i> – У серці виник давній <i>жАль</i> І щез, як вітер <i>перебІжний</i> . (М.Рильський)
	неточні (неглибокі)	Коли моя рука, то тиха, то <i>лукАва</i> , В промінні сну торкнеться губ <i>твоїх</i> І попливе по шиї і <i>небАвом</i> З плеча на груди, із грудей до <i>нІг</i> ... (М.Вінграновський)
	асонанси	Засинаю без тебе – і <i>снІться</i> , що між нами літа, а не дні, що розлука з тобою – в'язн <i>Иця</i> , де судилось каратись мені. (А.Кичинський)
	консонанси	так упевнено маються крила у в <i>Орона</i> так тримається певно за гілля рука цьому ж довгому дереву всохнуть від к <i>Ореня</i> а найдовшому дереву всохнуть з вершка (Г.Чубай)
За місцем наголосу	чоловічі (окситонні)	На зорі мене, мамо, збуд <i>И</i> , Хай на двораі вітрів переш <i>Уг</i> . Я тобі із криниці вод <i>И</i> На цілісінький день нанош <i>У</i> . (Д.Головко)
	жіночі (парокситонні)	Я стверджую: земля там особл <i>Ива</i> , посієш тугу, а зіходять кв <i>Ити</i> . Таких щедрот і отакого д <i>Ива</i> цілком достатньо, щоб розвесел <i>Ити</i> . (В.Березінський)

² Допоміжні стопи не становлять основи для ритмічної схеми вірша. Вони простежуються лише спорадично.

	дактилічні (пропарокситонні)	Диби, диби-ди боньки , йди до мене, р ибонько , дай на твої ніжки одягну панчішки. (О.Журлива)
	гіпердактилічні	Він мурл иче , бува, Ходить к ишечкою . Кусь – і з убки схова За усм ишечкою . (Д.Білоус)
Залежно від граматичних форм співзвучного матеріалу	однорупні (граматичні)	Чорна плахта н Очі навкруги шатр Ом . Чи що бачать Очі ? Мати йде шлях Ом . (Б.-І.Антонич)
	різногрупні (неграматичні)	І зазвучало над земл Ею , Але не музика, одн Аче , А вже оте, що після н Еї В людській душі тремтить і пла Аче . (Л.Талалай)
Залежно від кількості слів, що входять до складу рим	прості	Знову наснилось дит Инство тепле, мов гарна весн А . Вишня вдяглася в нам Исто , мама щаслива й сумн А . (Д.Луценко)
	складені	Нічні птахи несуть мене у Вавилон. Я персонаж країни Босха, у юрб І я сліпих, гомункулів, півзвірів – друга д І я. Втікати звідси безнадійно. Скрізь цей сон. (В.Неборак)

Таблиця 9

Клаузула в українській поезії

Чоловіча (окситонна)	Односкладова	Блакитну плахту неба перед Ер нараз, мов тишу грім, червоний се Ерп ; мов з ран булькоче кров огню зі ще Ерб . В повітрі пах припалений чаб Ер . (Б.І.Антонич)
Жіноча (парокситонна)	Двоскладова	Деся проходили тро Янди – тільки запах, тільки в Іддих , тільки тіні на вер Андах та усміхнені сус Іди . (І.Жиленко)
Дактилічна (пропарокситонна)	Трискладова	Повесніли трави травен Ятами , повесніли зайчики зайчен Ятами . (В.Кордун)
Гіпердактилічна	Чотири- і більшескладова	Він мурл иче , бува, Ходить к ишечкою . Кусь – і зубки сховаа За усм ишечкою . (Д.Білоус)

ЗРАЗКИ ВЕРСИФІКАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

Схема версифікаційного аналізу силабо-тонічних поезій

- Вид стопи, віршовий розмір.
- Наявність чи відсутність цезури та її вид (мала/велика, системна/спорадична).
- Вид клаузули.
- Характеристика рим:
 - за частотністю вживання;
 - за місцем наголосу;
 - за подібністю звучання;
 - за граматичними формами співзвучного матеріалу;
 - за кількістю слів, що входять до складу рим.
- Спосіб римування.
- Каталектика.
- Вид строфи.

ПРИКЛАД 1

Мені очей звести несила,	I.	У- У- У- У- У		a
А на руках твої уста.	II.	УУ У- У- У- У		b
Ось пристрасть розкриває крила,	III.	У- УУ У- У- У		a
Натхненна, гарна і проста.	IV.	У- У- УУ У- У		b
І день ясний, що пахне медом,	V.	У- У- // У- У- У		c
І неба синь, і сонця сміх	VI.	У- У- // У- У- У		d
Нам будуть радісним наметом,	VII.	У- У- УУ У- У		c
Блакитним палацом утіх,	VIII.	У- У- УУ У- У		d
Хай буде так, щоб ця хвилина	IX.	У- У- УУ У- У		e
Була, як сяйво перемог.	X.	У- У- // У- У- У		f
Бо ніжність наша є єдина,	XI.	У- У- УУ У- У		e
А поза нею тільки Бог.	XII.	У- У- УУ У- У		f
Н.Лівицька-Холодна		УУ У- // У- У- У		

Вірш написаний чотиристопним ямбом, ускладненим пірихієм.

Мала спорадична цезура наявна у V, VI, IX та XII віршах, однак вона виконує скоріше смислову, ніж ритмотворчу функцію.

Всі непарні вірші – клаузула жіноча, всі парні вірші – чоловіча клаузула.

Рима a – банальна, точна, жіноча, граматична іменникова, проста;

рима b – банальна, точна, чоловіча, неграматична, проста;

рима c – банальна, неточна асонансна, жіноча, граматична іменникова, проста;

рима d – банальна, точна, чоловіча, граматична іменникова, проста;

рима e – банальна, точна, жіноча, неграматична, проста;

рима f – банальна, точна, чоловіча, граматична іменникова, проста.

Римування перехресне: abab cdcd efef.

Всі непарні вірші гіперкаталектичні, всі парні вірші – акаталектичні.

Вірш астрофічний.

ПРИКЛАД 2

Димом котиться весна,	I.	- U	- U	UU	-	a
Вітер гонить, віти клонить,	II.	- U	- U	- U	- U	b
Краплі сонця в воду ронить	III.	- U	- U	- U	- U	b
I рокоче, як струна.	IV.	UU	- U	UU	-	a
Пахне хлібом і землею	I.	- U	- U	UU	- U	c
Вогкий вітер срібнокрил,	II.	- U	- U	UU	-	d
Річка, небо, суходіл	III.	- U	- U	UU	-	d
Стали синню однією.	IV.	- U	- U	UU	- U	c
Ти дорогу перейшла,	I.	UU	- U	UU	-	e
Повні відра похитнула...	II.	- U	- U	UU	- U	f
Не одна весна минула,	III.	UU	- U	- U	- U	f
Не остання ж і прийшла.	IV.	UU	- U	UU	-	e

М. Рильський

Вірш написаний чотиристопним хореем, ускладненим пірихієм. Мала спорадична цезура наявна у II і IV рядках першої строфи, III рядку другої строфи, однак вона виконує скоріше смислову, ніж ритмотворчу функцію.

У першій строфі: I і IV рядки - чоловіча клаузула, II і III - жіноча клаузула; друга строфа: I і IV рядки - жіноча клаузула, II і III - чоловіча клаузула; третя строфа: I і IV рядки - чоловіча клаузула, II і III - жіноча клаузула.

Рима **a** - банальна, точна, чоловіча, граматична іменникова, проста;

рима **b** - банальна, точна, жіноча, граматична дієслівна, проста;

рима **c** - банальна, неточна, асонансна, жіноча, неграматична, проста;

рима **d** - банальна, неточна, консонантна, чоловіча, граматична іменникова, проста;

рима **e** - банальна, точна, чоловіча, граматична дієслівна, проста;

рима **f** - банальна, точна, жіноча, граматична дієслівна, проста.

Римування кільцеве або оповите: abba cddc effe.

Перша строфа - I і IV рядки - каталектичні, II і III - акаталектичні.

Друга строфа - I і IV рядки - акаталектичні, II і III - каталектичні.

Третя строфа - I і IV рядки - каталектичні, II і III - акаталектичні.

Вірш написаний катреном.

ПРИКЛАД 3

Сниться мені невідома Італія,	I.	- UU	- UU	- UU	- UU	a
Сонце палюче та кремені гір,	II.	- UU	- UU	- UU	-	b
Платтям принадно охоплена талія	III.	- UU	- UU	- UU	- UU	a
I на вустах - медозбір.	IV.	- UU	- //UU	-		b
Сняття мені твої плечі оголені,	I.	- UU	- UU	- UU	- UU	c
Ніжна покора натомлених рук,	II.	- UU	- UU	- UU	-	d
Губи твої переможно подолані,	III.	- UU	- UU	- UU	- UU	c
Серця стривожений стук.	IV.	- UU	- UU	-		d
Палять мене твої фосфорні очі,	I.	- UU	- UU	- UU	- U	e
Перса солодкі й тісні,	II.	- UU	- UU	-		f
Диханням пристрасним сповнені ночі -	III.	- UU	- UU	- UU	- U	e

Сняться, прокляті, мені.

IV. - u u | - u u | -

f

В.Симоненко

Вірш написаний різностопним (3-4) дактилем. Мала спорадична цезура наявна у IV рядку першої строфи, виконує смислову, а не ритмотворчу функцію.

Всі непарні вірші I і II строфи – клаузула дактилічна, всі парні вірші I і II строфи – клаузула чоловіча; непарні вірші III строфи – клаузула жіноча, парні вірші III строфи – клаузула чоловіча.

Рима **a** - вишукана, точна, дактилічна, граматична іменникова, проста;

рима **b** – банальна, точна, чоловіча, граматична іменникова, проста;

рима **c** – банальна, неточна, консонансна, дактилічна, граматична дієприкметникова, проста;

рима **d** – банальна, точна, чоловіча, граматична іменникова, проста;

рима **e** – банальна, точна, жіноча, граматична іменникова, проста;

рима **f** – банальна, точна, чоловіча, неграматична, проста.

Римування перехресне: abab cdcd efef.

Перша строфа - I і III рядки - акаталектичні, II і IV - каталектичні.

Друга строфа - I і III рядки - акаталектичні, II і IV - каталектичні.

Третя строфа - всі рядки – каталектичні.

Вірш написаний катреном.

ПРИКЛАД 4

Причиною нашого галасу	I.	u - u		u - u		u - u		u	a
була непотрібна вода.	II.	u - u		u - u		u -			b
I те, що вночі одмикалося,	III.	u - u		u - u		u - u		u	a
Лежало на сході Дніпра.	IV.	u - u		u - u		u -			b
I те, що удень переходило	V.	u - u		u - u		u - u		u	c
отарним подзвінням сюди,	VI.	u - u		u - u		u -			d
лежало чадними приходами	VII.	u - u		u - u		u - u		u	c
на мареві вроди-води.	VIII.	u - u		u - u		u -			d
Отримуй гніздечко посіяне,	IX.	u - u		u - u		u - u		u	e
тримай в рукаві солов'я.	X.	u - u		u - u		u -			f
Не торбами вішого Сіріна	XI.	u - u		u - u		u - u		u	e
одіп'ється море слов'ян.	XII.	u - u		u - u		u -			f

(В.Старун)

Вірш написаний тристопним амфібрахієм. Цезура відсутня.

Всі непарні вірші поезії – клаузула дактилічна, всі парні вірші – клаузула чоловіча.

Рима **a** - банальна, неточна, консонансна, дактилічна, неграматична, проста;

рима **b** – вишукана, неточна, асонансна, чоловіча, граматична іменникова, проста;

рима **c** – банальна, неточна, консонансна, дактилічна, неграматична, проста;

рима **d** – банальна, точна, чоловіча, неграматична, проста;

рима **e** – вишукана, неточна, консонансна, дактилічна, неграматична, проста;

рима **f** – банальна, неточна, консонансна, чоловіча, граматична іменникова, проста.

Римування перехресне: abab cdcd efef.

Всі непарні вірші – гіперкаталектичні, всі парні – акаталектичні.

Вірш є строфоїдом.

ПРИКЛАД 5

Я б тебе заховав за коня чи могилу,	I.	uu- uu- uu- uu- u	a
Та могилі й коню де сховатись самим?	II.	uu- uu- uu- uu-	b
Я б тебе заховав за Дніпра тиху спину,	III.	uu- uu- uu- uu- u	a
Та Дніпрові самому сховатись за ким?	IV.	uu- uu- uu- uu-	b
Я б тебе заховав, та за що і за кого?	V.	uu- uu-//uu- uu- u	c
Чи за серце своє, що в гуді цій гуде?	VI.	uu- uu-//uu- uu-	d
Я б тебе заховав серед неба у Бога,	VII.	uu- uu- uu- uu- u	c
Але небові й Богу сховатися де?	VIII.	uu- uu- uu- uu-	d

(М.Вінграновський)

Вірш написаний чотиристопним анапестом. Мала спорадична цезура наявна у V і VI рядках, виконує смислову, а не ритмоторчу функцію.

Всі непарні вірші – клаузула жіноча, всі парні вірші – клаузула чоловіча.

Рима **a** - банальна, неточна, асонансна, жіноча, граматична іменникова, проста;

рима **b** – банальна, точна, чоловіча, граматична займенникова, проста;

рима **c** – вишукана, неточна, консонансна, жіноча, неграматична, проста;

рима **d** – банальна, точна, чоловіча, неграматична, проста.

Римування перехресне: abab cdcd.

I і III рядки обох строф - гіперкаталектичні, II і IV - акаталектичні.

Вірш написаний катреном.

Схема версифікаційного аналізу
силабічних поезій

- Кількість складів у вірші до останнього наголосу включно.
- Кількість цезур та їх розташування в межах вірша.
- Вид клаузули.
- Характеристика рим:
 - за частотністю вживання;
 - за місцем наголосу;
 - за подібністю звучання;
 - за граматичними формами співзвучного матеріалу;
 - за кількістю слів, що входять до складу рим.
- Спосіб римування.

ПРИКЛАД 1

Про місяць і зорі

Місяць щоночі з-за обрію сходить,	-uu-u//u-uu-u	a
Сила господня над ним верховодить.	-uu-u//u-uu-u	a
Факел то божий немеркнучий сяє,	-uu-u//u-uu-u	b
Нам серед ночі п'їтьму розганяє.	-uu-u//u-uu-u	b
Зорі свічками поблискують з неба –	-uu-u//u-uu-u	c
Бога хвалити за те людям треба.	-uu-u//u--u-u	c
В бурю на зорі плавці поглядають,	-uu-u//u-uu-u	d

Шлях через море собі прокладають.	-○○-○//○-○○-○	d
Місяцем, Сонцем творець, як м'ячами,	-○○-○//○-○○-○	e
Кида по небу, мов грається з нами.	-○○-○//○-○○-○	e
Людам до речі то Божа забава,	-○○-○//○-○○-○	f
Богу за неї повік буде слава:	-○○-○//○-○○-○	f
Гра та дає нам всі овочі й злаки –	-○○-○//--○○-○	j
Як же за неї не скласти подяки?	-○○-○//○-○○-○	j
Сонце промінням поля зогріває,	-○○-○//○-○○-○	h
Буйним колоссям людей наділяє	-○○-○//○-○○-○	h
Місяць остуду в суху ниву ронить,	-○○-○//○-○○-○	i
З того щедріше земля плодородить.	-○○-○//○-○○-○	i
(Лазар Баранович)		

Десятискладник, велика системна цезура після п'ятого складу, наголос на четвертому і передостанньому складах (він падає на другий склад перед цезурою і на другий від кінця склад).

Всі клаузули жіночі.

Рими банальні, точні (крім рими **i** – неточна, асонансна), жіночі, граматичні (окрім рими **c** та **e**), прості.

Римування парне: **aabbccddeeffjjhhii**.

ПРИКЛАД 2

На хміль

Якість Божу у собі пан Хміль сокриває,	-○-○○○-//○-○○-○	a
Бо возносить смирних він, гордих усмиряє.	○○-○-○-//--○○○-○	a
Вищі голови за всі інші члени тіла,	-○-○○○-//--○-○-○	b
Ну, а ноги собі низ смирно в нас посіли.	○○-○○○-//--○-○-○	b
Та якщо пан Хміль кому в голову вступає,	○○-○-○-//--○○○-○	c
Хилить голову униз, ноги задирає.	-○-○○○-//--○○○-○	c
(І.Величковський)		

Дванадцятискладник, велика системна цезура після сьомого складу, наголос на сьомому і передостанньому складах.

Всі клаузули жіночі.

Рими банальні, точні (крім рими **b**– неточна, консонансна), жіночі, граматичні (окрім рими **b**), прості.

Римування парне: **aabbcc**.

ПРИКЛАД 3

Пісня про марний світ (уривок)

Хоч тебе й вінчають, світе, все ж ти дуже марний,	○○-○-○-○//--○-○-○	a
Нівечить тебе всілякий зайда незугарний.	-○○○-○-○//--○○○-○	a

Знищено вже міст великих, наших сіл немало, Де раніше знатне панство володарювало.	-UUU-U-U// -U-U-U UU-U-U-U//UUUU-U	b b
О мізерний чоловіче, мариш ти про щастя, А не знаєш, чи до завтра доживеш: чи вдасться? (Анонім)	UU-UUU-U// -UUU-U UU-UUU-U//UU-U-U	c c

Тринадцятискладник, велика системна цезура після восьмого складу, наголос на сьомому і передостанньому складах.

Всі клаузули жіночі.

Рими банальні, точні (крім рими **c** – неточна, асонансна), жіночі, граматичні (окрім рими **b, c**), прості.

Римування парне: **aabbcc**.

Двовірш.

Схема версифікаційного аналізу тонічних поезій

- Кількість наголосів у рядку.
- Наявність чи відсутність цезури та її вид (мала/велика, системна/спорадична).
- Вид клаузули.
- Характеристика рим:
 - за частотністю вживання;
 - за місцем наголосу;
 - за подібністю звучання;
 - за граматичними формами співзвучного матеріалу;
 - за кількістю слів, що входять до складу рим.
- Спосіб римування.
- Вид строфи.

ПРИКЛАД 1

Дівочий вінок

Не лякай золоту голівку	UU-UU-U-U	a
Все розсиплеться на долівку,	-U-UUUU-U	a
Бо заплетені кісники,	UU-UUUU-	b
Як ті золоті колоски,	U-UU-UU-	b
Такі гарні, такі відзігорні,	UU-U//U-UU-U	c
Запахущі і невідпорні.	UU-U//UUU-U	c
Вже упав один колосок –	UU-U-UU-	d
Від серця на волосок...	U-UUUU-	d

(І. Драч)

Акцентний вірш: різноударний (2-3 ударний). Цезура мала спорадична у V і VI рядках, виконує смислову функцію.

I, II, V, VI рядки - жіноча клаузула; III, IV, VII, VIII рядки - чоловіча клаузула.

Рима **a** – банальна, точна, жіноча, граматична іменникова, проста.

Рима **b** – банальна, точна, чоловіча, граматична іменникова, проста.

Рима **c** – вишукана, точна, жіноча, граматична прикметникова, проста.

Рима **d** – банальна, точна, чоловіча, граматична іменникова, проста.

Римування парне: **aabbccdd**.

Астрофічний вірш.

ПРИКЛАД 2

Техніка вишивання

Кінчик голки – а голка в атомі –	– U – U // U – U – U U	a
відламати – і вмере Кашій:	U U – U // U – U –	b
без кісток білий світ триватиме –	U U – U U – U – U U	a
пошук нитки в воді дощовій.	– U – U U – U U –	b
Зеленіє середина атома –	U U – U U – U U – U U	c
зілля, звабник, Маруся Чурай:	– U – U U – U U –	d
на розщепленнях світ стоятиме,	U U – U U – U – U U	c
як пливе корабель на щурах.	U U – U U – U U –	d
Голка – пензель, коли білітиме	– U – U // U – U – U U	e
рушникове тонке полотно:	U U – U U – U U –	f
вже відтоді зникають ці літери,	U U – U U – U U – U U	f
як зробився євшан полином.	U U – U U – U U –	e
(С.Вишенський)	U U – U U – U U –	

Акцентний вірш: різноударний (3-4ударний). Цезура мала спорадична у I, II та IX рядках, виконує смислову функцію.

Всі непарні вірші - дактилічна клаузула; всі парні вірші - чоловіча клаузула.

Рима **a** – вишукана, неточна консонансна, дактилічна, неграматична, проста.

Рима **b** – вишукана, точна, чоловіча, неграматична, проста.

Рима **c** – вишукана, неточна консонансна, дактилічна, неграматична, проста.

Рима **d** – вишукана, неточна асонансна, чоловіча, граматична іменникова, проста.

Рима **e** – банальна, неточна консонансна, дактилічна, неграматична, проста.

Рима **f** – банальна, неточна асонансна, чоловіча, граматична іменникова, проста.

Римування перехресне: **abab cdcd efef**.

Катрен.

ПРИКЛАД 3

Балада про короткозоре Ельдорадо (уривок)

В далекі моря пішли кораблі	U – U U – U – U U –	a
з людьми, що набридли своїй землі.	U – U U – U U – U –	a
А людям набридла своя земля,	U – U U – U U – U –	b
набридла людям ласка короля,	U – U – U – U U U –	b
і вони прийшли до портів іздала.	U U – U – U U – U U –	b
		c

У людей по кишенях вітер гуляв,	UU-UU-U-UU-	c
і чортик ножа виглядав з халяв.	U-UU-UU-UU-	d
Був у них хаотично оздоблений ріт –	UU-UU-UU-UU-	d
од легеньких пушків до великих борід,	UU-UUU-UU-UU-	d
і кремезні руки, що рвали дрiт.	UU-U-UU-U-	

(О.Влизько)

Акцентний вірш: чотириударний.

Всі вірші - чоловіча клаузула.

Рима **a** – банальна, точна, чоловіча, граматична іменникова, проста.

Рима **b** – банальна, точна, чоловіча, неграматична, проста.

Рима **c** – банальна, точна, чоловіча, неграматична, проста.

Рима **d** – банальна, неточна асонансна, чоловіча, граматична іменникова, проста.

Римування: **aabbb ccddd.**

Строфа квінтет.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпечний І. Теорія літератури / Іван Безпечний. – Торонто, Молода Україна, 1984.
2. Гуляк А. Основи віршування: навч. посібник / А.Б.Гуляк, І.В.Савченко. – К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997.
3. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поетика / Володимир Домбровський. – Дрогобич, Відродження, 2008.
4. Енциклопедія літературознавства: у 2-х т. / автор-уклад. Ю.Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007.
5. Жирмунский В. Теория стиха / Виктор Жирмунский. – М.: Олимп, 1998.
6. Качуровський І. Метрика / Ігор Качуровський. – К.: Либідь, 1994.
7. Качуровський І. Строфіка / Ігор Качуровський. – К.: Знання, 1994.
8. Ковалевський В. Ритмічні засоби українського літературного вірша. Спроба систематика / В.Ковалевський. – К., 1960.
9. Костенко Н. Українське віршування ХХ століття / Н.В.Костенко. – К.: Либідь, 1993.
10. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т.Гром'яка, Ю.І.Коваліва, В.І.Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007.
11. Мала літературна енциклопедія / уклад Павло Богацький. – Дрогобич, ТОВ «Трек», 2013.
12. Семенюк Г.Ф. Версифікація: теорія і практика віршування / Г.Ф.Семенюк, А.Б.Гуляк, О.Є.Бондарева. – К.: ВГЦ «Київський університет», 2008.
13. Сидоренко Г.К. Від класичних нормативів до верлібру / Г.К.Сидоренко. – К.: Наук. думка, 1980.
14. Сидоренко Г. Віршування в українській літературі / Г.К.Сидоренко. – К.: Наук. думка, 1962.
15. Сидоренко Г. Українське віршування від найдавніших часів до Шевченка / Г.К.Сидоренко. – К.: Наук. думка, 1972.

ЗМІСТ

Вступні зауваги	4
Словник	5
Додатки	55
Зразки версифікаційного аналізу	62
Література	70